



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยความหลากหลายชนิดพรรณพืชและภูมิปัญญา

ท้องถิ่นของชุมชนบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี

แผนงานวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ของพืช

ในโครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา) จังหวัดจันทบุรี

เบญจวรรณ ชิวปรีชา

ชัยมงคล คงภักดี

เกศราภรณ์ จันทรประเสริฐ

เริ่มบริการ

115 ส.ค. 2559

ได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัยงบประมาณเงินรายได้ (เงินอุดหนุนรัฐบาล)

๖ ๐๐165425

มหาวิทยาลัยบูรพา ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖

๗๕1 751 11

21 เม.ย. 2558

352053

ประกาศคุณูปการ

โครงการวิจัยความหลากหลายชนิดพรรณพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านอ่างเอ็ด อยู่ภายใต้แผนงานวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ของพืช ในโครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา) จังหวัดจันทบุรี ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย จากงบประมาณเงินรายได้ (เงินอุดหนุนรัฐบาล) มหาวิทยาลัยบูรพา ประจำปีงบประมาณ 2556

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนพื้นที่วิจัยในโครงการพัฒนาป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด มูลนิธิชัยพัฒนา ภาควิชาชีววิทยา และคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ให้การสนับสนุนอุปกรณ์สถานที่ปฏิบัติการ และเวลาในการทำวิจัย

พิพิธภัณฑ์พืชสิรินธร กรมวิชาการเกษตร และหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ให้ความอนุเคราะห์ในการเข้าเทียบเคียงตัวอย่างพันธุ์ไม้

ขอขอบคุณ คุณคำณ เลียดประถม นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ หัวหน้าโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า อำนวยความสะดวกในการเข้าพื้นที่ คุณสมชาย ใจสิทธิ์ (ปูยาว) คุณประเทือง นิสัยเชื้อ (ปู่เทือง) ประชาญ์ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลทางสมุนไพร และคุณนุจรี สิริยา เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด ซึ่งเข้าร่วมในการสำรวจภาคสนามทุกครั้ง

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เบญจวรรณชีวปรีชา	หัวหน้าโครงการ
ชัยมงคล คงภักดี	นักวิจัยร่วม
เกศราภรณ์ จันทรประเสริฐ	นักวิจัยร่วม

บทคัดย่อ

ศึกษาความหลากหลายชนิดพรรณพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านอ่างเอ็ดจังหวัดจันทบุรี สำรวจและเก็บตัวอย่างพืชในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด ตำบลตบกพรหม อำเภอลอง จังหวัดจันทบุรีตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2555 ถึงเดือนเมษายน 2557 พบพรรณไม้ทั้งหมด 48 วงศ์ 80 สกุล 81 ชนิด ไม่สามารถระบุชนิดได้ 10 ชนิด ไม่สามารถระบุวิธานได้ (unidentified) 1 ชนิด

ข้อมูลจากสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านพบว่า ใช้เป็นสมุนไพร 45 ชนิด ใช้เป็นอาหาร 2 ชนิด ใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ (ฝ้ายบ้าน มุงหลังคา ห่อของ ยาเบื่อ กันแมลง) 6 ชนิด

พืชที่มีการกระจายสูงที่สุด คือ เร่วป่า พบ 23 แปลง จาก 29 แปลงสำรวจ

Abstract

Diversity of plants and indigenous knowledge of communities was studied at Ban Ang-Ed official community forest (Chaipattana foundation), Chantaburi province. Exploration and collection of botanical specimens was made from August 2012 to April 2014. Specimens were classified into 48 families 80 genera 81 species 10 unidentified species and 1 unidentified. By interviewing herbalists, they were found that 45 species of those were folk medicine. Two species were edible plants and 6 species were recommended for the other purpose such as house building, animal poison, packaging and insecticide. *Amomum uliginosum* K.D. König were the highest distribution plants that they were found in 23 plots from 29 plots.

สารบัญ

	หน้า
ประกาศคุณูปการ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญตาราง	ง
สารบัญภาพ	จ
บทที่ 1 บทนำ	1
- ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	
- วัตถุประสงค์ของโครงการ	
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	
บทที่ 2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	3
- ความสำคัญของพื้นที่ศึกษา	
- ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความหลากหลายของพรรณพืช	
- การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทย	
- การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในต่างประเทศ	
บทที่ 3 อุปกรณ์และวิธีการศึกษา	7
- การศึกษาในภาคสนาม	
- การศึกษาในห้องปฏิบัติการ	
- สถานที่ศึกษา	
บทที่ 4 ผลการศึกษา	9
บทที่ 5 อภิปรายและสรุปผล	51
เอกสารอ้างอิง	54
ภาคผนวก	59

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1	พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด
ตารางที่ 2	สรรพคุณทางสมุนไพรที่ใช้ภายใน (รับประทาน)
ตารางที่ 3	สรรพคุณทางสมุนไพรที่ใช้ภายนอกร่างกาย
ตารางผนวกที่ 1	พรรณไม้ที่ปรากฏในแปลงสุ่มเลือกพื้นที่มูลนิธิฯ

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 23 a) ไม้ลาย b) มะพร้าวคกคก c) มะเดื่อขึ้นก	39
ภาพที่ 24 a) มะเดื่อดิน b) มะเดื่อปล้อง c) มะเดื่อหอม	40
ภาพที่ 25 a) มะฮึก b) ม้ากระทืบโรง c) มะเฒ่า	41
ภาพที่ 26 a) แมงเม่าควาย b) ยี่ง c) ระกำ	42
ภาพที่ 27 a) ระย้อม b) ระย้าแก้ว c) เร่วท้องป่อง	43
ภาพที่ 28 a) เร่วป่า b) เร่วหอม	44
ภาพที่ 29 a) ลิเกทางไก่ b) สลด c) สอยดาว	45
ภาพที่ 30 a) สาบเสือ b) สี่พันกระบือ c) สีส้ม	46
ภาพที่ 31 a) สำรอง b) โสกรา	47
ภาพที่ 32 a) หนามกราย b) หมาตายไม่ต้องลาก c) หวาย	48
ภาพที่ 33 a) หัวเดียว b) อบเชย	49
ภาพที่ 34 a) อีแปะ b) เอื้องหมายนา	50
ภาพผนวกที่ 1 การกระจายของแปลงสุ่มเลือกในพื้นที่วิจัย	
ภาพผนวกที่ 2 หมอพื้นบ้านผู้ให้ข้อมูลและความรู้ด้านภูมิปัญญา	
ภาพผนวกที่ 3 ทีมวิจัยเดินสำรวจพร้อมหมอพื้นบ้าน	

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

จังหวัดจันทบุรี ซึ่งตั้งอยู่ในเขตภาคตะวันออกของประเทศ พื้นที่อยู่ในเขตมรสุมเมืองร้อน ฝนตกชุกตลอดปี ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี 3,335 มิลลิเมตรต่อปี ภูมิประเทศมีทั้งป่าเขา สลับกับที่ราบและมีแม่น้ำลำธารหลายสาย เช่น แม่น้ำพอง แม่น้ำวังโตนด แม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำเวฬุ (ข้อมูลบรรยายสรุปจังหวัดจันทบุรี, 2554) ส่งผลให้มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรพืชพรรณสูง ชุมชนพื้นบ้านได้อาศัยพืชพรรณในท้องถิ่นเป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรค ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากรายงานมูลค่าการส่งออกพืชเครื่องเทศของไทยโดยพืथा ในปี 2551 ระบุว่า “เร่ว” พืชวงศ์ขิงข่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีมูลค่าส่งออกในปี 2550 ถึง 35 ล้านบาท โดยที่พืชชนิดดังกล่าวเจริญได้ดีและเป็นที่รู้จักนำไปใช้บริโภคของคนจันทบุรีและระยอง จากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ จันทบุรีจึงกลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทั้งสวนผลไม้ ไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง ปาล์มน้ำมันและสวนยางพารา ผสมกับการเพิ่มขึ้นของประชากรและการพัฒนาทางการเกษตรเพื่อการค้าอย่างไม่หยุดยั้ง ก่อให้เกิดปัญหาพื้นที่ป่าธรรมชาติที่ชาวบ้านเคยได้เข้าไปเก็บพืชป่าและพืชสมุนไพรมาบริโภค ลดลงจนเข้าสู่จุดวิกฤต วิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่หลังไหลเข้าสู่ชุมชนจนวิถีชีวิตเดิมเปลี่ยนแปลงไป มูลค่าการใช้ยาแผนปัจจุบันเพิ่มขึ้นในแต่ละครัวเรือน ในขณะที่ปราชญ์ชาวบ้านผู้สั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการนำพืชพื้นบ้านชนิดต่างๆ มาใช้ประโยชน์ ขาดผู้สืบทอดความรู้ที่ได้ศึกษามานานรุ่นต่อรุ่น และนับวันจำนวนปราชญ์ชาวบ้านลดลงไปตามอายุขัย จึงจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องมีการศึกษาและเก็บข้อมูลจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบและถูกต้องตามหลักพฤกษศาสตร์ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานของทรัพยากรท้องถิ่น ส่งต่อให้นักวิจัยในสาขาต่างๆ นำไปประยุกต์ต่อยอดอย่างเหมาะสมและเป็นการสร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนในทรัพยากรของคนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ใช้อย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1 เพื่อเก็บรวบรวมตัวอย่างพืชพื้นบ้าน และข้อมูลการใช้ประโยชน์จากพรรณพืช รวมทั้งจัดจำแนกตามหลักอนุกรมวิธานพืชที่ถูกต้อง ในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา) จังหวัดจันทบุรี
- 2 จัดเก็บข้อมูลและตัวอย่างพรรณไม้อย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงให้นักวิจัยในสาขาที่เกี่ยวข้อง นำไปใช้พัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบความหลากหลายของชนิดพรรณพืชและพืชสมุนไพรและการนำไปใช้ประโยชน์จากคนในท้องถิ่น ในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด จันทบุรี
2. ได้ตัวอย่างพรรณพืชและพืชสมุนไพร ที่สามารถใช้เป็นตัวอย่างเปรียบเทียบและอ้างอิงสำหรับนักวิจัยที่มีความสนใจนำพืชชนิดนั้นไปวิจัยต่อยอดเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน
3. ผลการศึกษาจะเป็นองค์ความรู้ใหม่ของการวิจัยเกี่ยวกับพรรณพืชและพืชสมุนไพรของประเทศไทยซึ่งคาดว่าจะพบพืชชนิดที่เป็นพืชถิ่นเดียวและพืชหายาก หรืออาจเป็น new record

บทที่ 2

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความสำคัญของพื้นที่ศึกษา

โครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด ตั้งอยู่ที่ ตำบลดกพรม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี พื้นที่เดิมเป็นป่ายางพารารกร้าง โดยราษฎรในพื้นที่ถวายที่ดินถวายแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ซึ่งพระองค์ท่านพระราชทานพระราชดำริให้มูลนิธิชัยพัฒนาร่วมกับกรมป่าไม้ และหน่วยงานในพื้นที่ ร่วมกันพัฒนาเป็นป่าชุมชน เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าไม้ และสนับสนุนให้ชุมชนในพื้นที่ร่วม อนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (โครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด ตำบลดกพรม อำเภอ ขลุง จังหวัดจันทบุรี, 2554)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความหลากหลายของพรรณพืช

มนุษย์นำพืชมาใช้ประโยชน์ด้านปัจจัยสี่ ครอบคลุมประการ การนำมาพืชมาใช้เพื่อการอุปโภค บริโภคของแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันไปแล้วแต่ว่าในพื้นที่นั้นๆ จะมีพืชชนิดใดให้นำมาใช้ การใช้ประโยชน์พืชในสมัยโบราณเกิดจากการลองผิดลองถูกและสะสมความรู้จากประสบการณ์ของ คนรุ่นต่อรุ่น ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน คำว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึง ผลการวิจัยตามระบบของชุมชนที่ได้นำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรม (อุษา, 2550)

เต็มและวีระชัย (2545) อธิบายถึงคำว่า “พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน” หมายถึง การศึกษาเรื่อง การใช้ประโยชน์ของพืชที่ได้มีการสืบทอดกันมาแต่โบราณ ประโยชน์ที่ว่าครอบคลุมปัจจัยสี่ของ มนุษย์ และพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ของคนในท้องถิ่น รวมทั้งการจัดจำแนกชนิดพืชแบบพื้นบ้าน

Rao (2006) อธิบายความหมายของ indigenous knowledge (IK) ไว้ว่า เป็นภูมิความรู้ ของท้องถิ่นที่รวมไว้ทั้ง ทักษะ ประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งของชุมชน เพื่อใช้ ประยุกต์หรือปรับปรุงการดำรงชีวิตให้เหมาะสมแก่ชุมชน

การศึกษานุกรมวิธานพืช เป็นพื้นฐานของงานวิจัยความหลากหลายของพรรณพืชในพื้นที่ ศึกษา วีระชัย (2545) รวบรวมประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการการศึกษาด้านอนุกรมวิธานพืช ว่ามีมาตั้งแต่ยุคของ Theophrastus 370-285 BC. ซึ่งได้รวบรวมพรรณพืชจัดเป็นหมวดหมู่ และมี พัฒนาการมาเป็นลำดับจนถึงยุคของ Linnaeus ในปี 1737 ได้เสนอผลงานการจัดหมวดหมู่พืช

ระบบใหม่ในเอกสาร Genera Plantarum ผลงานของปราชญ์ทั้ง 2 ท่าน ได้รับการยอมรับเป็นแม่แบบของการจัดจำแนกพืชในปัจจุบัน แต่งานอนุกรมวิธานพืชมักเน้นการบรรยายลักษณะต่างๆ ของพืช ในขณะที่ข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์ของพืชชนิดนั้นๆ มีการบันทึกไว้เป็นส่วนน้อย ในทวีปอเมริกาใต้ซึ่งมีป่าดิบชื้นผืนใหญ่ที่สุดของโลก มีการศึกษาพืชพื้นบ้านของชาวเผ่าต่างๆ ที่ยังคงดำรงชีวิตอยู่ในป่าอย่างจริงจัง เพื่อความรู้ด้านวิชาการและการอนุรักษ์ และที่สำคัญอีกประการคือ เพื่อแสวงหาข้อมูลเกี่ยวกับพืชที่มีศักยภาพนำมาพัฒนาเป็นยารักษาโรคที่ยังไร้ยารักษาโดยเฉพาะยารักษาโรคมะเร็ง และยารักษาโรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง

พิทยา (2551) รายงานว่ากระวานและเร่วเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีการซื้อขายในตลาดโลก ชนิดที่มีราคาแพงที่สุดผลิตได้จากอินเดียและศรีลังกา ส่วนกระวานและเร่วไทยมีคุณภาพรองลงมา โดยนำไปประกอบเครื่องยาจีนและยาพื้นบ้าน รักษาอาการปวดท้อง ท้องอืด ท้องเฟ้อ ขับลมในระบบทางเดินอาหาร การปลูกเร่วในเชิงการค้ามีน้อย ส่วนใหญ่ปลูกแบบพืชป่าและเก็บจำหน่ายเป็นครั้งคราว รวมทั้งจำหน่ายในตลาดท้องถิ่นเพื่อเป็นเครื่องเทศในอาหารพื้นบ้านแถบจันทบุรี ในขณะที่ไพลและกระเพราที่มีคุณค่าในระดับท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่ใช้ประกอบเป็นยาแผนโบราณ ยังไม่มีข้อมูลการส่งออกจำหน่ายยังต่างประเทศ

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทย

หทัยรัตน์และคณะ (2551) ศึกษาความหลากหลายพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในจังหวัดสกลนคร จำนวน 6 เผ่า ได้แก่ เผ่าไทยอีสาน เผ่าไทโย้ย เผ่ากระเลิง เผ่าภูไท เผ่าย้อและเผ่าไล่ โดยวิธีเก็บตัวอย่างพืชและสัมภาษณ์ชาวบ้าน ได้ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากพืชรวม 214 ชนิด จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้นำพืชไปใช้ประโยชน์มากที่สุดมีอายุเฉลี่ยกว่า 50 ปีขึ้นไป และเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย รูปแบบการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ใช้เป็นสมุนไพร รองลงมาคือการนำไปบริโภคเป็นผักและผลไม้

ชูศรี (2550) รายงานการใช้ประโยชน์ความหลากหลายพรรณพืชของชาวเขา 6 กลุ่ม ในภาคเหนือ ประกอบด้วย กระเหรี่ยง ม้ง เย้า ลีซอ มูเซอ และอีก้อ พบการใช้ประโยชน์ในรูปแบบอาหารสมุนไพร พืชให้เส้นใย พืชให้สีย้อม รวมทั้งพืชที่ใช้ทำเครื่องใช้ในครัวเรือน หากมีมากชาวเขาจะเก็บมาวางจำหน่าย การเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์โดยการสัมภาษณ์พ่อหมอประจำหมู่บ้าน พืชพื้นบ้านหลายชนิดมีศักยภาพในการนำมาผลิตยา เครื่องดื่มบำรุงกำลัง อาหารลดน้ำหนัก และไวน์

มีรายงานการใช้ลำต้นของพืชเป็นยาสมุนไพรหลายชนิด เช่น ก่อหลวง (*Castanopsis diversifolia* King) ใช้เปลือกลำต้นอมแก้ปวดฟันเอื้องหมายนา (*Costus speciosus* (Koen.) Sm.) บิดเอาน้ำจากลำต้นหยอดหู แก้วหน้าหนวก คอแก้ว (*Tadehagi triquetrum* (L.) Ohashi) ทั้งต้น ตำ

พอกแผลเน่าเปื่อยในสัตว์การใช้ผลของพืชเป็นยาสมุนไพร เช่น ส้มผัด (*Rhus javanica* L. var. *cinensis* (Mill.) T. Yamaz.) ใช้ผลตำผสมกับขิงแก่ ใบก้นหอย (*Codonopsis javanica* (Blume) Hook.f.) รับประทานผลแก่ท้องผูก ต้าง (*Aralia montana* Blume) รับประทานผลสด ช่วยให้เจริญอาหาร แก้กลมผืดเดือน (ชูศรี และคณะ, 2554)

ทรงศนีย์ และชูจิตร (2550) ศึกษาชนิดและการใช้ประโยชน์พืชของชาวบ้านบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน พบพืชพื้นบ้านหลายชนิดที่เป็นประโยชน์ทั้งด้านอาหาร ยารักษาโรค พืชกำจัดแมลง พืชพิษ ตลอดจนการใช้ก่อสร้างและทำเครื่องเรือน

ปรัชญา และคณะ (2554); อังคณา และคณะ (2555) และ อัญชลี และคณะ (2555) รายงานการใช้ส่วนต่างๆ ของพืชเป็นยาสมุนไพรหลายชนิด เช่น ระย้อม (*Rauvolfia serpentina* (L.) Benth. ex Kurz) ใช้รากต้มน้ำดื่มรักษาอาการท้องอืดท้องเฟ้อ ลูกใต้ใบ (*Phyllanthus amarus* Schumacher & Thonn.) ใช้รากต้มน้ำดื่มรักษาอาการนอนไม่หลับในผู้ใหญ่ ใบของพืชเป็นยาสมุนไพรหลายชนิด เช่น รางจืด (*Thunbergia laurifolia* Lindl.) ใช้ใบต้มน้ำดื่มหรือชงเป็นชาดื่ม แก้พิษงู และล้างพิษในร่างกาย สาบเสือ (*Chromolaena odorata* (L.) R.M. King & H. Rob) ใช้ใบชง หรือตำพอกรักษาแผลสด เปล้าใหญ่ (*Croton roxburghii* N.P. Balakr.) ใช้ใบต้มน้ำให้สตรีหลังคลอดบุตรอาบ เหยตยา (*Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.) ใช้ใบแช่น้ำอาบทำให้สดชื่น และกระช่มกระชวยการใช้ดอกของพืชเป็นยาสมุนไพร เช่น ข้าวมือเหนียว (*Acmella ciliata* (Kunth) Cass.) ใช้ดอกทุบยัดใส่ฟันรักษาอาการปวดฟัน ก่อตง (*Manihot esculenta* Crantz) ใช้ดอกอ่อนต้มน้ำดื่มเป็นยาระบาย สับปะรด (*Ananas comosus* (L.) Merr.) ใช้ดอกอ่อนต้มรวมกับสมุนไพรอื่นดื่มรักษาโรคนิ่ว กระเจียว (*Curcuma* sp.) ใช้ดอกกลวรับประทานเป็นอาหารช่วยขับลมในกระเพาะอาหาร

สุรพงษ์ (2554) รายงานการรวบรวมสมุนไพรที่พบทั่วไปในหมู่เกาะสามสาร จังหวัดชลบุรี โดยอธิบายลักษณะพืช และข้อมูลการใช้ประโยชน์ทางยาเป็นสำคัญ ทั้งข้อมูลท้องถิ่นและแหล่งอื่นๆ พบสมุนไพร 25 ชนิด มีทั้งไม้ต้น ไม้พุ่ม และไม้เถา

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในต่างประเทศ

Furusawa (2009) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของภูมิความรู้พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาว Roviana บนเกาะ Solomon เพื่อหาความสัมพันธ์กับวิทยาการสมัยใหม่ในชุมชนพื้นเมือง 7 หมู่บ้านที่ใช้ภาษาท้องถิ่นเดียวกัน พบว่าหมู่บ้านที่มีความเจริญในวิทยาการสมัยใหม่มีความง่ายต่อการประยุกต์เอาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านมาใช้ เมื่อเปรียบเทียบการใช้ความรู้ทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชุมชนที่ความเจริญยังเข้าไม่ถึงกับชุมชนที่รับวิทยาการสมัยใหม่พบว่าไม่มีความแตกต่าง

Nyong et. al. (2007) รายงานคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะอากาศโลก โดยยกกรณีศึกษาภูมิปัญญาของชาว African Sahel ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห้งแล้ง

ของทวีปแอฟริกา โดยดำรงชีวิตอยู่ได้จากการสังสมภูมิปัญญาของชนเผ่าเพื่อรับมือกับความแห้งแล้งของพื้นที่ เช่นการทำการเกษตรเพื่อผลิตอาหารไว้บริโภคจะเน้นการใช้พันธุ์พืชชนิดพันธุ์เบาที่ให้ผลผลิตได้เร็ว และที่ความทนทานต่อสภาพแห้งแล้งได้ดี ภูมิปัญญาดังกล่าวสังคมปัจจุบันจำเป็นต้องศึกษาไว้เพื่อรับมือกับสภาวะโลกร้อนที่ทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ

Mahishi *et. al.*(2005) สำรวจความหลากหลายของพืชสมุนไพรในหมู่บ้าน Shimoga ประเทศอินเดีย โดยสัมภาษณ์ชาวบ้านซึ่งมีอาชีพเก็บสมุนไพรขาย โดยเก็บข้อมูลชื่อพื้นเมือง ถิ่นอาศัยในธรรมชาติของพืช และการนำส่วนต่างๆ ของต้นพืชไปใช้เพื่อให้ได้สรรพคุณที่ถูกต้องในการรักษาโรค แบ่งออกเป็นโรคติดต่อและโรคไม่ติดต่อ พบพืชที่ใช้เป็นสมุนไพรทั้งหมด 47 ชนิด ส่วนที่ใช้แตกต่างกันไปตามชนิดพืช ได้แก่ ส่วนราก ส่วนเปลือก และส่วนใบ พืชที่สำรวจพบอยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ถึง 5 ชนิด อีก 2 ชนิด อยู่ในสถานะถูกคุกคาม จากกิจกรรมการเก็บพืชออกจากพื้นที่จนเกินกำลังการผลิตในธรรมชาติ และการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรของชาวบ้าน ในการสำรวจครั้งนี้มีพืชสมุนไพร 12 ชนิดที่มีศักยภาพทางยาถูกนำไปวิเคราะห์หาสารพฤกษเคมี

Shinwari และ Gilani (2003) รายงานการอนุรักษ์พืชสมุนไพรในเมือง Bulashbar Nullah ซึ่งอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศปากีสถาน วิธีการอนุรักษ์ประกอบด้วยการอนุรักษ์ไว้ในถิ่นเดิม โดยการขยายกล้าและเพาะปลูกในพื้นที่ที่พืชนั้นเจริญอยู่ และวิธีการอนุรักษ์ไว้นอกท้องถิ่น โดยการนำพืชมาเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อและเพาะขยายไว้ในแปลงทดลองเพื่อรักษาพันธุกรรมของพืชไว้ ทั้งนี้การอนุรักษ์มุ่งที่จะเพิ่มปริมาณให้เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน รวมทั้งมีการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนปลูกเป็นการค้าเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้ดีขึ้นอีกประการ

Kunwar *et al.* (2010) ศึกษาสมุนไพรพื้นบ้านในตะวันตกไกลของประเทศเนปาล (Far-west Nepal) พบพืช 48 ชนิด 37 สกุล 48 วงศ์ พืชที่น่าสนใจคือ *Rhododendron campanulatum* D. Don ชาวเนปาลใช้ดอก รักษาอาการปวดตามร่างกาย

Bhattari, *et al.* (2010) ศึกษาภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพรใน จังหวัด Mustang ประเทศเนปาล พบพืชที่ใช้เป็นสมุนไพรทั้งหมด 121 ชนิด 92 สกุล 51 วงศ์ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้พืชทั้งต้นเป็นสมุนไพรมากที่สุด 29 % ส่วนวิธีใช้ยาสมุนไพรที่นิยมมากที่สุด คือ ต้มกับน้ำ 82 %

Khan M, *et al.* (2013) ศึกษาพืชสมุนไพรและองค์ความรู้การใช้พืชสมุนไพรในหุบเขา Naran ทางฝั่งตะวันตกของปากีสถาน ประเทศปากีสถาน พบพืชที่คนในพื้นที่ใช้เป็นสมุนไพรทั้งหมด 100 ชนิด 52 วงศ์ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้พืชทั้งต้นเป็นสมุนไพรมากที่สุด 60 %

Bhat A, *et al.* (2013) ศึกษาองค์ความรู้การใช้พืชสมุนไพรและลักษณะทางนิเวศวิทยาที่พืชเจริญอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า Kedarnath ในปากีสถาน ประเทศอินเดีย พบพืชสมุนไพรทั้งหมด 152 ชนิด 123 สกุล 61 วงศ์ เป็นไม้ล้มลุก 103 ชนิด ไม้พุ่ม 32 ชนิด และไม้ต้น 17 ชนิด นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ผลเป็นสมุนไพรมากที่สุด 32 %

บทที่ 3

อุปกรณ์และวิธีการศึกษา

การศึกษาในภาคสนาม

สำรวจความหลากหลายชนิดพรรณพืช และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน โดยการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านและชาวบ้าน บ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี โดยแบ่งการสำรวจออกเป็น 4 ฤดูกาล ได้แก่ การสำรวจพืชในฤดูหนาว เดือนธันวาคม ปี 2555 สำรวจพืชในฤดูแล้ง เดือนมีนาคม ปี 2556 และเดือนเมษายน 2557 สำรวจพืชในต้นฤดูฝน เดือนมิถุนายน ปี 2556 และปลายฤดูฝนเดือนสิงหาคม ปี 2556

พื้นที่สำรวจในโครงการฯ เนื้อที่ประมาณ 80 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ย่อย 200 แปลงๆ ละ 10 ตารางเมตร สุ่มเลือกโดยการจับสลาก ได้แปลงสำรวจจำนวนทั้งสิ้น 29 แปลง ได้แก่ แปลงหมายเลขที่ 39 40 52 68 71 72 85 86 88 90 92 101 105 122 123 133 134 151 152 156 157 159 165 168 174 175 183 185 199 โดยแยกเป็นด้านเหนือ 12 แปลง และด้านใต้ 17 แปลง (ภาพที่ 1 และภาพผนวกที่ 3) กระจายในพื้นที่ศึกษา รวมทั้งสำรวจพืชสมุนไพรตามทางเดินโดยรอบพื้นที่โครงการ ฯ ซึ่งไม่ได้อยู่ในแปลงสุ่มเลือก

การศึกษาในห้องปฏิบัติการ

ตัวอย่างพืชที่ได้จากการสำรวจในภาคสนาม โดยขึ้นตัวอย่างพืชประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่จำเป็นในการใช้ศึกษาเพื่อจัดจำแนกชนิด ได้แก่ ใบ ดอก ผลและเหง้าในพืชวงศ์ขิงข่า จำนวน 3-5 ชุดต่อพืช 1 ชนิด บันทึกภาพ วัดขนาด และบันทึกลักษณะทางสัณฐานวิทยาที่สำคัญ ลักษณะอื่นๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดจำแนกพืช

จัดทำตัวอย่างพรรณไม้แห้งและตัวอย่างดอง เพื่อใช้ในการจำแนกชนิดและเป็นตัวอย่างอ้างอิง โดยตัวอย่างพรรณไม้แห้ง จัดแต่งตัวอย่างเก็บไว้ในแผงเก็บพรรณไม้ อบแห้งที่อุณหภูมิ 50 องศาเซลเซียส นานประมาณ 2-3 วัน นำมาอบน้ำยาป้องกันแมลงและเชื้อรา ผึ่งให้แห้งอีกครั้ง ก่อนเย็บแบบและติดฉลากพรรณไม้ เก็บเข้าตู้ควบคุมความชื้นเพื่อใช้เป็นตัวอย่างพรรณไม้อ้างอิงต่อไป สำหรับตัวอย่างดอกได้แก่ เหง้า ช่อดอกและผล ดองด้วยน้ำยารักษาสภาพเนื้อเยื่อสูตร FAA 50-70 เปอร์เซ็นต์

นำตัวอย่างพืชที่รวบรวมได้มาตรวจสอบลักษณะทางพฤกษศาสตร์โดยละเอียดภายใต้กล้องจุลทรรศน์แบบใช้แสง ตรวจวินิจฉัยชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชตัวอย่างแต่ละชนิดโดยอาศัยรูปวิธานจากเอกสารอ้างอิง โดย ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ กรมป่าไม้ (2544): วีระชัย (2546): ราชบัณฑิตยสถาน

(2548): พงษ์ศักดิ์ (2550): สุธรรม (2552): พงษ์ศักดิ์ (2556): Larsen and Larsen (2006): Flora of Thailand Vol. 6,7,9,11 และศึกษาเปรียบเทียบจากตัวอย่างพรรณไม้แห้ง ในหอพรรณไม้ และพิพิธภัณฑ์พืชสิรินธร กรุงเทพฯ

สถานที่ศึกษา

1. โครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา) ตำบลตกพรม อำเภอลำลูกเกด จังหวัดจันทบุรี
2. ห้องปฏิบัติการอนุกรมวิธานพืช ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
3. หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพรรณพืช
4. พิพิธภัณฑ์พืชสิรินธร กรมวิชาการเกษตร



ภาพที่ 1 แปลงสำรวจในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา)

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา ความหลากหลายชนิดพรรณพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2555 ถึงเดือนเมษายน 2557 พบพรรณไม้ทั้งหมด 48 วงศ์ 80 สกุล 81 ชนิด ไม่สามารถระบุชนิดได้ 10 ชนิด ไม่สามารถระบุวิธานได้ (unidentified) 1 ชนิด คือ กำจัดเถา (ตารางที่ 1)

พรรณไม้ที่หมอบ้านระบุความเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และ/หรือมีสรรพคุณทางสมุนไพรที่ปรากฏในพื้นที่โครงการพัฒนาป่าชุมชนบ้านอ่างเอ็ด (มูลนิธิชัยพัฒนา) มีจำนวน 45 ชนิด โดยแยกตามประเภท การใช้ประโยชน์ ได้เป็น 3 ประเภท (ตารางที่ 1-3)

1. การใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ได้แก่ คลุ้ม ใช้สานตะกร้า คันทรงใช้ใบทำฝาเรือน มุงหลังคา
2. การใช้เพื่อกันแมลงหรือเป็นยาเบื่อเมาสัตว์ ได้แก่ มะอึกจิกใหญ่ และหมาตายไม่ต้องลาก
3. การใช้เพื่อเป็นสมุนไพร ซึ่งแบ่งตามลักษณะการใช้ ได้แก่
 - 3.1 ใช้รับประทาน (ตารางที่ 2)
 - 3.2 ใช้ภายนอกร่างกาย ได้แก่ สูดดม ทา ต้มน้ำอาบ หรือประคบ (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	วิสัย	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์โดย หมอพื้นบ้าน
1	กล้วยป่า	H	Musaceae	<i>Musa</i> sp.	
2	กะตังใบ	S	Leeaceae	<i>Leea indica</i> (Burm.f.) Merr.)	สมุนไพร
3	กระเทียม	H	Zigiberaceae	<i>Zigiber zerumbet</i> (L.) Sm.	สมุนไพร
4	กระเทียมแดง	H	Zigiberaceae	<i>Zigiber peninsulare</i> Theilade	สมุนไพร
5	กระพ้อ	S	Palmae	<i>Licuala</i> sp.	ห่ออาหาร/ห่อของ
6	กระแตไต่ไม้	H	Polypodiaceae	<i>Drynaria</i> sp.	
7	กำจัดเถา	H	Unidentified 1	Unidentified 1	สมุนไพร
8	แก้วน้ำ	S	Euphobiaceae	<i>Cleistanthus birsutulus</i> Hook.f.	
9	ชันทองพญาบาท	S	Euphobiaceae	<i>Suregada multiflorum</i> (A. Juss) Baill.	สมุนไพร
10	ขมิ้นเครือ	H	Merispermaceae	<i>Arcangelisia flava</i> Merr.	สมุนไพร
11	เข็มป่า (เข็มขาว)	S	Rubiaceae	<i>Pavetta indica</i> L.	
12	เข็มแดง	S	Rubiaceae	<i>Ixora lobbii</i> King & Gamble	สมุนไพร
13	เข็มไฉเดียว	T	Rubiaceae	<i>Aidia wallichiana</i> sensu Tirveng	
14	คอกัว	S	Fabaceae	<i>Tadehagi</i> sp.	สมุนไพร
15	คลุ้ม	H	Marantaceae	<i>Donax grandis</i> (Miq.) Ridl.	สานตะกร้า

ตารางที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	วิสัย	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์โดย หมอพื้นบ้าน
16	คันหา	S	Simaroubaceae	<i>Harrisonia perforate</i> (Blanco) Merr.	สมุนไพร
17	คันทรง	S	Ancistrocladaceae	<i>Ancistrocladus tectorius</i> (Lour.) Merr.	ใบแห้งทำยา/มุงหลังคา
18	ค่างควาใบแฉก (ค่างควาขาว)	H	Taccaceae	<i>Tacca palmata</i> Bl.	
19	โคลงเคลง(เอนอ้า)	H	Melastomaceae	<i>Melastoma saigonense</i> (Kuntze) Merr.	สมุนไพร
20	แคหางค่าง	T	Bignoniaceae	<i>Fernandoa adenophylla</i> (Wall. Ex G. Don) Steenis	สมุนไพร
21	จิกดง	S	Lecythidaceae	<i>Barringtonia macrostachya</i> Kurz.	
22	จิกใหญ่	S	Lecythidaceae	<i>Barringtonia augusta</i> Kurz.	ยาเบื่อสัตว์
23	ชงโคป่า	H	Caesalpinaceae	<i>Bauhinia</i> sp.	สมุนไพร
24	ขนุด	T	Rosaceae	<i>Prunus arborea</i> (Blume) Kalkman	
25	ขำมะเลียง	S	Sapindaceae	<i>Lepisanthes fruticosa</i> (Roxb.) Leenh.	สมุนไพร
26	ต้นหมี่	S	Icacidaceae	<i>Gonocaryum lobbianum</i> (Miers) Kurz.	
27	ดิ่งตัน (ปอเต่าไห)	H	Sterculiaceae	<i>Helicteres hirsute</i> Lour.	สมุนไพร
28	ตาเสือ	T	Meliaceae	<i>Aphanamixis polystachya</i> (Wall.) R. Parker.	
29	ตีนนกยูง	S	Ophioglossaceae	<i>Helminthostachya zeylanica</i> (L.) Hook	สมุนไพร
30	ตะคร้านใบพลู	H	Piperaceae	<i>Piperibesoides</i> Wall.	สมุนไพร

ตารางที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่มูลนิธิพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	วิสัย	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์โดย หมอพื้นบ้าน
31	ตะแบก	T	Lythraceae	<i>Lagerstroemia floribunda</i> Jack	สมุนไพร
32	เดยหนู	H	Pandanaceae	<i>Pandanus humilis</i> Lour.	
33	เต้าร้างแดง	S	Palmae	<i>Caryotamitis</i> Lour	สมุนไพร
34	เต้าเขียบ (เต้าเขียด)	H	Araceae	<i>Homalomena aromatic</i> Schott	
35	ถลกบาตร	H	Vitaceae	<i>Tetrastigma planicaule</i> (Hook.) Gagnep	สมุนไพร
36	เทพธำโร	T	Lauraceae	<i>Cinnamomum porrectum</i> (Roxb.) Kosterm.	สมุนไพร
37	นมสวรรค์	S	Verbenaceae	<i>Clerodendrum paniculatum</i> L.	สมุนไพร
38	เนระพูสีไทย	H	Taccaceae	<i>Tacca chantrieri</i> Andr.	สมุนไพร
39	บอน	H	Araceae	<i>Alocasia longiloba</i> Miq.	
40	บุกป่า	H	Araceae	<i>Amorphophallus</i> sp.	
41	บุหร่ง	S	Annonaceae	<i>Dasymaschalon blumei</i> Finet & Gapnep.	
42	เบญจมาศแมว (สาบแร้งสาบกา)	H	Asteraceae	<i>Ageratum conyzoides</i> L.	สมุนไพร
43	ปอหนู	T	Malvaceae	<i>Talipariti macrophyllum</i> (Roxb. ex Hornem)	
44	ปลาไหลเผือก	S	Simaroubaceae	<i>Eurycoma longifolia</i> Jack	สมุนไพร
45	เปล้าใหญ่	S	Eupobiaceae	<i>Croton olongifolius</i> Roxb.	

ตารางที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	วิสัย	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์โดยหมอพื้นบ้าน
46	ผักหนาม	H	Araceae	<i>Lasia spinosa</i> (L.) Thwaites	อาหารประเภทผักลวกจิ้ม/ ดอง
47	ผักหวานบ้าน (ใต้ใบใหญ่)	H	Euphorbiaceae	<i>Sauropus amabilis</i> Airy Shaw	สมุนไพร
48	ไผ่ป่า	S	Bambusaceae	<i>Bambusa bambos</i> (L.) Voss	สมุนไพร
49	ฝนแสนห่า	H	Convolvulaceae	<i>Argyrea capitiformis</i> (Poirot) Ooststr.	สมุนไพร
50	เพกา	T	Bignoniaceae	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Kurz	สมุนไพร/อาหารประเภทผัก
51	พริกพราน	S	Apocynaceae	<i>Tabernaemontana bufalina</i> Lour.	
52	พลองใบใหญ่	T,S	Melastomataceae	<i>Memecylon ovatum</i> J.E. Smith	
53	พะวา	T	Clusiaceae	<i>Garcinia speciosa</i> Wall.	
54	พญาดาบหัก (ราชดัด)	S	Simaroubaceae	<i>Brucea javanica</i> (L.) Merr.	สมุนไพร
55	พังแหรใหญ่	T,S	Ulmaceae	<i>Trema orientalis</i> (L.) Blume	
56	มหาปราบ	S	Lauraceae	<i>Cinnamomum iners</i> Reinw. Ex Blume	สมุนไพร
57	มะหวด	T	Sapindaceae	<i>Lepisanthes rubiginosa</i> (Roxb.) Leenh.	สมุนไพร
58	มะจ้าก่อง	S	Myrsinaceae	<i>Ardisia colorata</i> Roxb.	สมุนไพร
59	ไมยราบ	H	Mimosaceae	<i>Mimosa diplotricha</i> C. Wright ex Sauvalle	สมุนไพร
60	ไม้ลาย(พลับพลา)	T	Tiliaceae	<i>Microcos tomentosa</i> Sm.	

ตารางที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	วิสัย	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์โดย หมอพื้นบ้าน
61	มะพร้าววนกกก	T	Myristicaceae	<i>Horsfieldia glabra</i> (Blume) Warb.	
62	มะเดื่อขี้นก	S	Moraceae	<i>Ficus</i> sp.	
63	มะเดื่อปล้อง	T	Moraceae	<i>Ficus hispida</i> L.f.	
64	มะเดื่อปล้องดิน	S	Moraceae	<i>Ficus semicordata</i> Buch.-Ham.	
65	มะเดื่อหอม	H	Moraceae	<i>Ficus hirta</i> Vahl	สมุนไพร
66	มะฮึก	H	Rutaceae	<i>Clausena exvata</i> Burm. F.	กันแมลง
67	น้ำกระเทียมโรง (พญานอนหลับ)	H	Moraceae	<i>Ficus foveolata</i> Wall.	สมุนไพร
68	มะเมี	T,S	Euphorbiaceae	<i>Antidesma acidum</i> Retz.	
69	แมงเมีควาย	T,S	Euphorbiaceae	<i>Antidesma velutinosum</i> Blume	
70	ยี่ง	H	Smilacaceae	<i>Smilax lanceifolia</i> Roxb.	สมุนไพร
71	ระกำ	S	Palmae	<i>Salacca wallichiana</i> C. Mart.	สมุนไพร
72	ระย่อม	H	Apocynaceae	<i>Rauvolfia serpentina</i> (L.) Benth ex Kurz	สมุนไพร
73	ระย้าแก้ว	H	Verbenaceae	<i>Clerodendrum penduliflorum</i> Wall. Ex Schauer	
74	เร่วท้องป่อง (ข่าน้ำ)	H	Zingiberaceae	<i>Alpinia mutica</i> Roxb.	
75	เร่วป่า (กระวานป่า)	H	Zingiberaceae	<i>Amomum uliginosum</i> K.D. Konig	
76	เร่วหอม	H	Zingiberaceae	<i>Etlingera pavieana</i> (Pierre ex Gagnep) R.M. Sm.	สมุนไพร

ตารางที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่มูลนิธิพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด จังหวัดจันทบุรี (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	วิสัย	วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	การใช้ประโยชน์โดย หมอพื้นบ้าน
77	ลิปะหางไก่	H	Schizaeaceae	<i>Lygodium</i> sp.	
78	สลด	S	Lauraceae	<i>Litsea umbellata</i> Merr.	สมุนไพร
79	สอยดาว	T,S	Eupobiaceae	<i>Mallotus paniculatus</i> (Lam.) Mull. Arg.	
80	สาบเสือ	H	Asteraceae	<i>Chromolaena odorata</i> (L.) RM King & H. Rob.	สมุนไพร
81	สีพันกระบือ	S	Eupobiaceae	<i>Bridelia tomentosa</i> Blume	
82	สีสม	H	Rutaceae	<i>Micromelum minutum</i> (G. Frost.) Wight & Am.	
83	สำโรง	T	Sterculiaceae	<i>Scaphium lychnophorum</i> (Hance) Pierre	สมุนไพร
84	โสกเขา	S	Caesalpiniaceae	<i>Saraca declinata</i> (Jack.) Miq.	สมุนไพร
85	หนามกาย	T	Combretaceae	<i>Terminalia triptera</i> Stapf.	
86	หมาตายไม่ต้องลาก	H	Connaraceae	<i>Cnestis palala</i> (Lour.) Merr.	ยาเบื่อสัตว์
87	หวาย	S	Palmae	<i>Calamus</i> sp.	
89	หัวเดียว	H	Araceae	<i>Aglaonema nitidum</i> (Jack) Kunth	สมุนไพร
90	อบเชย	S	Lauraceae	<i>Cinnamomum bejolghota</i> (Buch-Ham.) Sweet	สมุนไพร
91	อีแปะ(เบี้ยไม้)	H	Polypodiaceae	<i>Pyrrosia</i> sp.	
92	เอื้องหมายนา	H	Zigiberaceae	<i>Costus speciosus</i> (Koen) Smith	สมุนไพร

สรรพคุณทางสมุนไพรที่ได้จากการสัมภาษณ์ และเดินสำรวจในพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด ร่วมกับ หมอพื้นบ้าน 2 ท่าน แยกประเภทออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

- 1) พืชสมุนไพรที่ใช้ภายใน เช่น รับประทาน
- 2) พืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก เช่น ทา โปะ ประคบ ต้มน้ำอาบ หรือดม

ทั้งนี้พืชสมุนไพรบางชนิดอาจไม่ได้ปรากฏในแปลงสำรวจทั้ง 29 แปลง แต่ปรากฏในพื้นที่ของมูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด แสดงในตารางที่ 2 และตารางที่ 3

ตารางที่ 2 สรรพคุณทางสมุนไพรที่ใช้ภายใน (รับประทาน)

บำรุงกำลัง		
ชื่อพืช	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
เนระพูสีไทย (ค่างควาดำ)	เหง้า	บำรุงครรภ์
ม้ากระต๊อบโรง	เถาลำต้น	เจริญอาหาร, นอนหลับ
แก้ไข้		
กะตังใบ	ราก	แก้ไข้
ชันทองพยับบาท	ราก	แก้ไข้ประดง
เข็มแดง	ทั้งต้น-ราก	แก้ไข้สำหรับสตรีอยู่ไฟ
แคหางค่าง	รากเปลือก	แก้ไข้
โคลงเคลง (เอนอ้า)	ยางจากโคนใบ	แก้ไข้, ลดน้ำตาลในเลือด
ขำมะเลียง	ราก	แก้ไข้
ดิงูตัน	ทั้งต้น-ราก	แก้ไข้, แก้ปวดเมื่อย
เต่าร้างแดง	ราก	แก้ไข้
ถลกบาตร	เถาลำต้น	แก้ไข้ทับระดู
ปลาไหลเผือก	ราก	แก้ไข้, ลดความดันโลหิต
เพกา	ราก	แก้ไข้
ระกำ	ช่อดอก	แก้ไข้ทับระดู
ระย่อม	ราก	แก้ไข้
ระงับเชื้อ		
กระชาย	เหง้า	ลำไส้อักเสบ, ริดสีดวงลำไส้
ขงโคป่า	เถา ใบ	แก้ริดสีดวงจมูก
ไมยราบ	ทั้งต้น-ราก	แก้ฝี, ดูดหนอง
ระกำ	ผลอ่อน	แก้เริ่ม งูสวัด

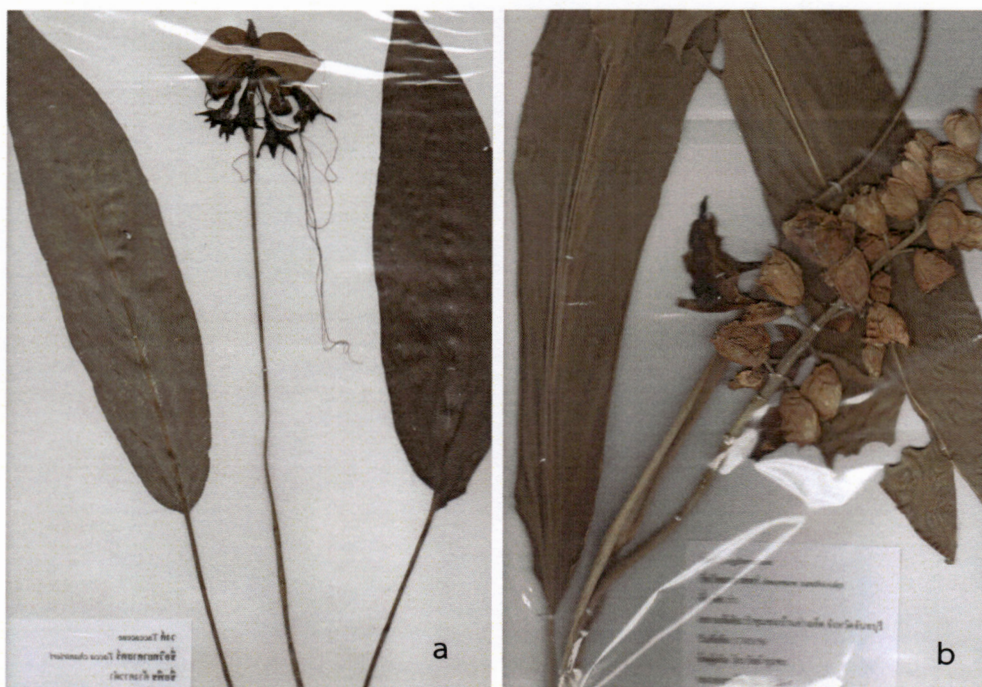
ตารางที่ 2 สรรพคุณทางสมุนไพรที่ใช้ภายใน (รับประทาน)(ต่อ)

อื่นๆ		
ขมิ้นเครือ	เถาต้มกับใบคอกีว	แก้ท้องอืด
คอกีว	ใบต้มกับเถาขมิ้นเครือ	แก้ท้องอืด
ตะคร้านใบพลู	เถา	ลดความดันโลหิต
ตะแบก	เปลือก	แก้ท้องเสีย
ตีนนกยูง	ทั้งต้น	ขับพยาธิ
ผักหวานบ้าน	ใบ	ลดน้ำตาลในเลือด
ไผ่ป่า	ข้อ	ต้มกับสัปปะรด ข้าวเดี๋ย แก่นัว ขับปัสสาวะ
ฝนแสนห่า	เถา	แก้เส้นท้องตึงเป็นเถาดาน
มะเดื่อหอม	ราก	ริดสีดวงจมูก
มะหาด	ราก	แก้ร้อนใน
ยี่งั่วผู้	โคนต้น, ราก	มะเร็งมดลูก
เอื้องหมายนา	เหง้า	ต้มกินแก้ข้าววม

ตารางที่ 3 สรรพคุณทางสมุนไพรใช้ภายนอกร่างกาย

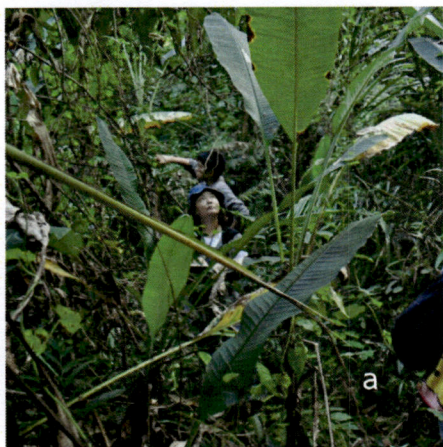
ชื่อพืช	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
กำจัดเถา	ราก	แก้พิษงูกะปะ
คันหา	ผล, ใบ, สลัดไฟโซลก	แก้ น้ำกัดเท้า, ฆ่าเชื้อรา
เทพธำโร	เปลือก	สูตรดมแก้วงเวียน
นมสวรรค์	ราก	ตำพอกแก้พิษตะขาบ แมงป่อง
เบญจมาศแมว	ทั้งต้น	โปะแผลระงับเชื้อ
พนมสวรรค์	ราก	แก้พิษตะขาบ-แมงป่อง
พระยาตาบหัก (ราชดัด)	ราก	แก้พิษงู, ฆ่าเชื้อโรค
มหาปราบ	ใบ	ต้มอาบหลังคลอด (อยู่ไฟ)
มะเดื่อหอม	รากผสมสมุนไพรอื่นๆ	แก้ริดสีดวงจมูก
ไมยราบ	ทั้งต้น	ตำพอกแก้ฝี ดูดหนอง
เร่วหอม	เปลือกต้น	โปะแก้ลมพิษ แก้วงเวียน
สลัด	ใบ	พอกแก้ฝี
สาบเสือ	ทั้งต้น	โปะแผลห้ามเลือด ระงับเชื้อ
สำโรง	เยื่อหุ้มเมล็ด	โปะแก้ตาแดง
หัวเดี๋ย	เหง้า	แก้พิษแมงป่อง
เอื้องหมายนา	เหง้า	แก้บวม

ตัวอย่างพรรณไม้สำหรับการอ้างอิง ถูกเก็บรักษาไว้ ณ ห้องปฏิบัติการศึกษานุกรมมิวนานพืช (BS-1108) อาคารวิทยาศาสตร์ชีวภาพ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา



ภาพที่ 2 ตัวอย่างถาวรพรรณไม้แห้งเพื่อการอ้างอิง

a) เนระพูสีไทย b) เร่วท้องป่อง



กล้วยป่า

Musaceae

Musa sp.

พืชล้มลุก ใบเดี่ยวขนาดใหญ่ เรียงเวียน กาบใบซ้อนกันแน่น ทำให้มีลักษณะคล้ายเป็นลำต้น ใบรูปขอบขนาน ยาวประมาณ 1 เมตร หลังใบเป็นมันเงา ท้องใบมีนวล



กะดังใบ

Leeaceae

Leea indica (Burm.f.) Merr.

ไม้พุ่ม ใบประกอบเรียงตรงข้าม ใบย่อยรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ปลายใบแหลม โคนใบมน ขอบใบหยักฟันเลื่อย ผิวใบเรียบ ดอกช่อแยกแขนง ออกที่ปลายกิ่ง



กระเทียม

Zingiberaceae

Zigiber zerumbet (L.) Sm.

พืชล้มลุก ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ลำต้นเทียมเกิดจากก้านใบชูเหนือดิน ใบเดี่ยวรูปหอกแคบ ปลายใบแหลม ช่อดอกแบบช่อกระจะ ออกจากเหง้า ชูตั้งตรงเหนือผิวดิน รูปไข่ กาบดอกเมื่ออ่อนสีเขียว แก่เปลี่ยนเป็นสีแดง ดอกสีขาวออกตามง่ามของ กาบดอก

ภาพที่ 3 a) กล้วยป่า b) กะดังใบ c) กระเทียม



กระเทียมแดง

Zigiberaceae

Zigiber peninsulare Theilade

พืชล้มลุก ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ลำต้นเทียมเกิดจาก
 ก้านใบชูเหนือดิน ใบเดี่ยวรูปหอกแคบ ปลายใบแหลม
 ช่อดอกแบบช่อกระจะ ออกจากเหง้า ชูทแยงขึ้นเหนือ
 ดิน รูปทรงกระบอกปลายสอบ กาบช่อดอกสีแดง



กระพ้อ

Palmae

Licuala sp.

ไม้พุ่มลำต้นแตกเป็นกอ ใบประกอบแบบนิ้วมือ
 เรียงเวียนรอบลำต้น มีใบย่อย 6 ใบ ปลายใบ
 หยักเป็นซี่ เส้นใบเรียงขนาน ใบกว้าง 5-6
 ซม. ยาว 30-40 ซม.



กระแตไต่ไม้

Polypodiaceae

Drynaria sp.

พืชจำพวกเฟินอิงอาศัย (epiphytic fern) เหง้า
 ค่อนข้างแบนมีขนปกคลุมหนาแน่น ใบมี 2 แบบ ใบ
 ห่อหุ้มเหง้าไม่มีก้านใบ เมื่ออ่อนสีเขียว เมื่อแก่
 เปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลแห้ง ใบแท้สีเขียวแผ่นใบหยักลึก

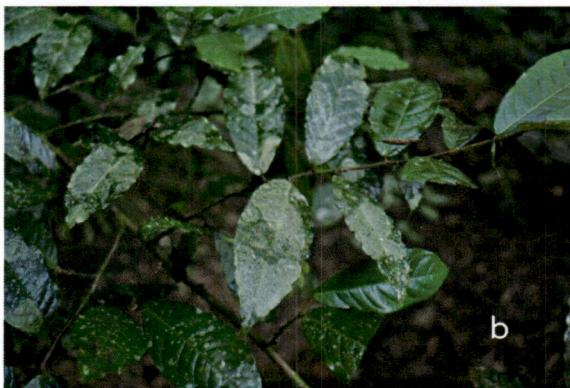
ภาพที่ 4 a) กระเทียมแดง

b) กระพ้อ

c) กระแตไต่ไม้



กำจัดเถา (unidentified 1)
พืชล้มลุกเป็นเถาเลื้อย ลำต้นมีหนาม
เล็กๆ ใบเดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบรูปไข่
กลับแกมขอบขนาน ขอบใบเป็นหยัก
ขนาดเล็ก ปลายใบแหลม



แก้วน้ำ
Euphobiaceae
Cleistanthus birsutulus Hook.f.
ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบเดี่ยวมีขน แผ่นใบรูป
ไข่กลับแกมขอบขนาน ปลายใบแหลม
หลังใบสีเขียวเข้ม ท้องใบสีเขียวอ่อน ดอก
สีขาวขนาดเล็กเกิดตามซอกใบ



ชันทองพญาบาท
Euphobiaceae
Suregada multiflorum (A. Juss) Baill.
ลักษณะ: เป็นไม้ต้น ใบเดี่ยวเรียงสลับ ใบรูปขอบขนาน
แกมรี ปลายใบเรียวแหลม โคนใบสอบเรียว ขอบใบ
เรียบ ผิวใบเรียบเกลี้ยงผลรูปกลม แห้งแตก มี 3 พู

ภาพที่ 5 a) กำจัดเถา

b) แก้วน้ำ

c) ชันทองพญาบาท



ขมิ้นเครือ

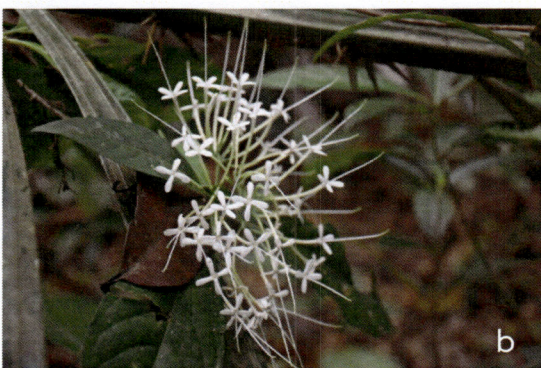
Merispermaceae

Arcangelisia flava Merr.

พืชล้มลุกเป็นเถาเลื้อย ลำต้นมีเนื้อไม้

สีเหลือง ใบเดี่ยว รูปไข่ ปลายใบ

ค่อนข้างแหลม ก้านใบยาว



เข็มป่า

Rubiaceae

Pavetta indica L.

ไม้พุ่ม ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน เรียงแบบตรงข้าม

สลัดตั้งฉาก ปลายใบแหลม ช่อดอกแบบช่อแยก

แขนง กลีบดอกสีขาวโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด

ปลายแยก 4 แฉก เกสรเพศผู้ติดอยู่ที่กลีบดอก

ก้านชูเกสรเพศเมียยาวโผล่พ้นกลีบดอก



เข็มแดง

Rubiaceae

Ixora lobbii King & Gamble

ไม้พุ่ม ใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม ใบรูปขอบขนาน

แกมรูปรี ปลายใบเรียวแหลม โคนใบสอบ

เรียว ใบเรียบ ผิวใบเรียบเกลี้ยง มีหูใบอยู่

ระหว่างก้านดอกเป็นช่อกระจุกซ้อน

(dichasium) ออกที่ปลายกิ่ง สมบูรณ์เพศ มี

กลีบเลี้ยง 4 กลีบเชื่อมกันปลายแยกเป็น 4

แฉก กลีบดอก 4 กลีบ เชื่อมกันเป็นหลอด

ภาพที่ 6 a) ขมิ้นเครือ

b) เข็มป่า

c) เข็มแดง



เข็มไฉเดียว

Rubiaceae

Aidia wallichiana sensu Tirveng

ไม้ต้น ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม ใบรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ปลายใบเรียวแหลม โคนใบมน ขอบใบเรียบ ผิวใบเรียบเกลี้ยง ดอกเป็นช่อกระจุกสั้น ออกที่ซอกใบ ดอกย่อยสมบูรณ์เพศ สมมาตรรัศมี กลีบเลี้ยง 5 กลีบเชื่อมกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 5 แฉก



คอกิ้ว

Fabaceae

Tadehagi sp.

ไม้พุ่ม กิ่งเป็นสันเหลี่ยม ใบประกอบแบบหนึ่งใบย่อย ก้านใบแผ่ออกคล้ายปีก แผ่นใบรูปหอกแกมรูปแถบ ปลายใบแหลม โคนใบรูปลิ่ม ขอบใบเรียบ ผิวใบมีขนละเอียดปกคลุม



คลุ้ม

Marantaceae

Donax grandis (Miq.) Ridl.

ไม้พุ่ม ลำต้นเกิดจากกาบใบซ้อนกันแน่น เป็นลำต้นเทียม ใบรูปไข่ ปลายแหลม โคนใบกว้างรูปลิ่ม ใบกว้าง 15-30 ซม. ยาว 8-18 ซม. ดอกช่อๆ ละ 2 ดอก ดอกขนาดเล็กสีขาว ประกอบด้วย callose staminode 1, cucullate staminode 1 และ outer staminode 2 ใบประดับติดคงทน ผลรูปกลมรี

ภาพที่ 7 a) เข็มไฉเดียว

b) คอกิ้ว

c) คลุ้ม

578.73

17889

2.4

352053



คันทา

Simaroubaceae

Harrisonia perforate (Blanco) Merr.

ไม้พุ่ม ลำต้นมีหนามแหลม ใบประกอบ
เรียงเวียนรอบกิ่ง (spiral) ใบย่อยมี 8 ใบ
ขอบใบหยักฟันเลื่อย (serrate)



คันทรง

Ancistrocladaceae

Ancistrocladus tectorius (Lour.) Merr.

ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดกลาง ใบเดี่ยว ออกกระจุก
ที่ปลายกิ่ง เรียงตัวแบบเวียนรอบกิ่ง ใบรูปหอก
กลับ ปลายแหลม โคนใบสอบเรียว ขอบใบเรียบ
เนื้อใบหนา ความยาวของใบ 38 – 40
เซนติเมตร



ค้างคาวใบแฉก ค้างคาวขาว

Taccaceae

Tacca palmata Bl.

พืชล้มลุกมีลำต้นใต้ดิน ใบประกอบแบบ
นิ้วมือแตกเป็นแฉก 5-7 แฉก ก้านใบยาว
50-60 ซม. ดอกช่อ วงใบประดับ มี 4 ใบ
เรียงตั้งฉากกัน กลีบรวม 6 กลีบ เกสร
เพศผู้สีเขียว

ภาพที่ 8 a) คันทา b) คันทรง c) ค้างคาวใบแฉก



โคลงเคลง เอน้า

Melastomaceae

Melastoma saigonense (Kuntze) Merr.

ไม้พุ่ม ต้นและกิ่งมีขนปกคลุม ใบเดี่ยวเรียงเรียง
ตรงข้าม แผ่นใบรูปหอก หรือรูปไข่แกมขอบขนาน
มีขนปกคลุม ขอบใบเรียบ ดอกช่อ 3-5 ดอก ออก
ปลายกิ่ง กลีบดอกสีชมพูอมม่วง



แคหางค่าง

Bignoniaceae

Femandoa adenophylla (Wall. Ex G. Don)

Steenis

ไม้ต้น เปลือกสีขาวหม่นค่อนข้างเรียบ ใบประกอบ
แบบขนนกปลายคี่ ใบย่อย 4- 8 ใบ รูปไข่หรือรูปขอบ
ขนาน ดอกช่อ ดอกย่อยไม่สมมาตรกลีบดอกเมื่ออ่อนสี
เหลืองอ่อน แก่สีน้ำตาลแดง โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปก
ววย ปลายแยก 5 แฉก เกสรเพศผู้ 2 คู่ สั้น 1 คู่
ยาว 1 คู่



จิกตง จิกนมยาน

Lecythidaceae

Barringtonia macrostachya Kurz.

ไม้ต้น ใบเดี่ยวเรียงเวียนรอบกิ่ง ใบรูปขอบขนาน
ปลายใบเรียวแหลม โคนใบรูปลิ้ม ขอบใบหยักแบบ
ฟันเลื่อย ผิวใบเรียบ ความยาวของใบ 16 – 17 ซม.
ดอกเป็นช่อเชิงลด ดอกย่อยสมบูรณ์เพศ สมมาตร
รัศมี กลีบเลี้ยง 4 กลีบเชื่อมติดกันปลายแยกเป็น 4
แฉก กลีบดอก 4 กลีบ เชื่อมติดกันที่โคนปลายแยก
เกสรเพศผู้จำนวนมาก ผลรูปรี มีเนื้อแข็ง

ภาพที่ 9 a) โคลงเคลง b) แคหางค่าง c) จิกตง



จิกใหญ่

Lecythidaceae

Barringtonia augusta Kurz.

ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ใบเดี่ยว
เรียงเวียนรอบปลายกิ่ง รูปหอกกลับ
ปลายแหลม โคนรูปติ่ม ขอบเรียบ ผิวมี
ขนแข็งปกคลุม



ชงโคป่า

Caesalpiniaceae

Bauhinia sp.

ไม้รอเลื้อย ใบประกอบแบบนิ้วมือ มี 2 ใบ
ย่อย ใบอ่อนมีสีเหลือง ใบมีขนละเอียดปก
คลุม



ชนูด

Rosaceae

Prunus arborea (Blume) Kalkman

ไม้ต้น เปลือกสีน้ำตาล แตกเป็นร่อง
เล็กๆ เมื่อฉีกเปลือกออกมียางใส กลิ่น
หอม ใบเดี่ยว

ภาพที่ 10 a) จิกใหญ่

b) ชงโคป่า

c) ชนูด



ชำมะเลียง

Sapindaceae

Lepisanthes fruticosa (Roxb.) Leenh.

ไม้ต้น กิ่งอ่อนมีขนปกคลุม สูง 1 – 4 เมตร ใบประกอบเรียงเวียนรอบกิ่ง ใบย่อยรูปหอก ปลายใบแหลม โคนใบเบี้ยว ขอบใบเรียบ ผิวใบเรียบเกลี้ยง มีหูใบอิสระข้างก้านใบ

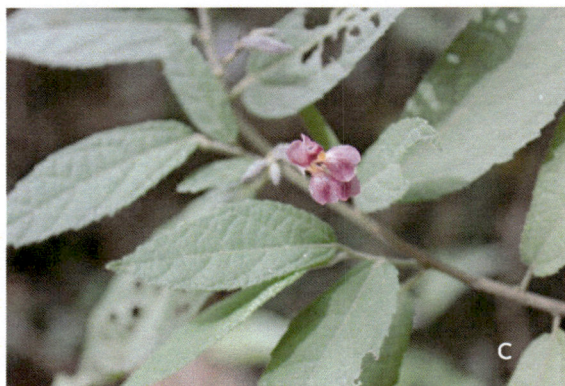


ต้นหมี ดีหมี ก้านเหลือง

Icacidaceae

Gonocaryum lobbianum (Miers) Kurz.

ไม้ต้น เรือนยอดเป็นพุ่ม กิ่งอ่อนมีขนปกคลุม ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปรี ปลายเรียวแหลม ฐานใบรูปปลีมน ขอบเรียบ ดอกเป็นช่อกระจุก ออกที่ซอกใบ ดอกย่อยสมมาตรรัศมี แยกเพศต่างต้น กลีบเลี้ยง 5 กลีบ กลีบดอก 5 กลีบ ดอกเพศผู้ มีเกสรเพศผู้ 5 อัน เชื่อมเป็นหลอด



ดิงตัน ปอเต่าไห

Sterculiaceae

Helicteres hirsuta Lour.

ไม้พุ่ม ทุกส่วนมีขนรูปดาว ใบเดี่ยวเรียงเวียน แผ่นใบรูปรีแกมรูปขอบขนาน ปลายใบแหลม โคนใบสอบเบี้ยวเล็กน้อย ขอบใบหยัก ช่อดอกแบบกระจุก ออกตามง่ามใบ กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกัน กลีบดอก 5 กลีบไม่สมมาตร ดอกสีม่วง

ภาพที่ 11 a) ชำมะเลียง

b) ต้นหมี

c) ดิงตัน



ตาเสือ

Meliaceae

Aphanamixis polystachya
(Wall.) R. Parker.ไม้ต้น เปลือกเรียบ ใบประกอบ
แบบขนนก ใบรูปไข่กลับ ปลาย
แหลม ดอกช่อ ผลกลม สุกมีสี
ส้มแดง

ตีนนกยูง

Ophioglossaceae

Helminthostachys zeylanica (L.) Hookพืชจำพวกเฟินโบราณ ใบประกอบแบบนิ้วมือ
แยกออกจากกันที่ปลายยอด 3 แฉก สร้าง
กลุ่มอับสปอร์รูปทรงกระบอกปลายรี

ภาพที่ 12 a) ตาเสือ

b) ตีนนกยูง



ตะคร้านใบพลู

Piperaceae

Piper ribesoides Wall.

ไม้เลื้อยอายุหลายปี ลำต้นกลมเปลือกสีน้ำตาลอมเทา เมื่อแก่แตกเป็นร่อง ใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบยาว 2-3 ซม. แผ่นใบรูปไข่แกมขอบขนาน ปลายใบเรียวแหลม โคนใบเว้า เนื้อใบค่อนข้างหนา

ตะแบก (ไม่มีภาพประกอบ)

Lythraceae

Lagerstroemia floribunda Jack

ไม้ต้น โคนมีพูพอน เปลือกเรียบสีเทาใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม ใบรูปหอก ปลายใบแหลม โคนรูปลิ้น ขอบใบเรียบหรือเป็นคลื่นเล็กน้อย แผ่นใบหนา ใบอ่อนสีชมพูมีขนสั้น ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง กลีบดอก 6 กลีบดอกสีชมพู



เตยหนู

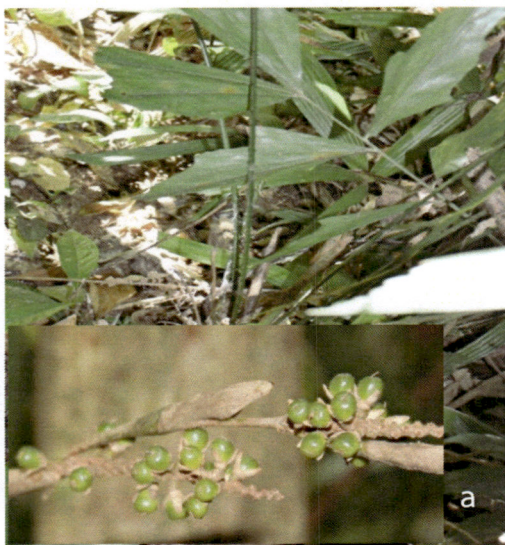
Pandanaaceae

Pandanus humilis Lour.

ไม้ล้มลุก ลำต้นแยกแขนงเป็นกอ ใบเดี่ยว เรียงเวียนรอบลำต้น ใบรูปหอก แฉกยาว 50-80 ซม. ขอบใบมีหนาม ช่อดอกแบบช่อเชิงลด มีกาบหุ้ม

ภาพที่ 13 a) ตะคร้านใบพลู

b) เตยหนู



เต่าร้าง เต่าร้างแดง

Palmae

Caryota mitis Lour

ไม้พุ่มขนาดกลาง สูง 2 – 3 เมตร ใบประกอบ
 เรียงเวียนรอบกิ่ง ใบย่อย 10 ใบ เรียงแบบสลับ
 ดอกช่อเชิงลด ออกที่ปลายยอด ดอกย่อยแยก
 เพศร่วมต้น ดอกเพศผู้ เพศเมีย มีกลีบดอก 3
 กลีบแข็ง เกสรเพศเมีย 1 อัน ผลเป็นแบบเมล็ด
 เดียวแข็ง ทรงกลมแบน



เต้าเขียบ เต้าเกลียด

Araceae

Homalomena aromatic Schott

พืชล้มลุก ลำต้นทรงกระบอก ลำต้นมีรอยแผล
 เมื่อใบหลุดร่วง ใบเดี่ยวรูปไข่แกมขอบขนาน
 แผ่นใบหนาเป็นเงา โคนใบหยักเว้า ช่อดอก
 แบบช่อเชิงลด ดอกมีกลิ่นหอม ช่อดอกเป็นแท่ง
 ทรงกระบอก มีกาบบางหุ้ม ผลแข็งมี 1 เมล็ด



ถลกบาตร

Vitaceae

Tetrastigma planicaule (Hook.) Gagnep

ไม้เถาเนื้อแข็ง เถาแบน กว้าง 5-6 ซม. สี
 น้ำตาลอ่อน-แก่ เป็นแถบสลับกัน มีขนนุ่มปก
 คลุม

ภาพที่ 14 a) เต่าร้าง

b) เต้าเขียบ

c) ถลกบาตร



เทพธำโร

Lauraceae

Cinnamomum porrectum (Roxb.) Kosterm.

ไม้ต้น สูง 10 – 15 เมตร ทุกส่วนมีกลิ่นหอม ใบเดี่ยวเรียงสลับ ใบรูปรี ปลายเรียวแหลม โคนสอบ เรียว ขอบใบเรียบ ผิวใบเรียบเกลี้ยง



นมสวรรค์

Verbenaceae

Clerodendrum paniculatum L.

ไม้พุ่ม สูง 2 – 3 เมตร แตกกิ่งตรงกันข้าม กิ่งอ่อนมีขนสีขาว ตัดเป็นสี่เหลี่ยม ใบเดี่ยวเรียงตรงกันข้าม ใบรูปหัวใจ ปลายเรียวแหลม ขอบใบหยัก ผิวใบมีขนแข็งปกคลุม ดอกเป็นช่อกระจุกซ้อน ดอกย่อยสมบูรณ์เพศ สมมาตรรัศมี กลีบเลี้ยง 5 กลีบ เชื่อมกันที่ฐานปลายแยกเป็น 5 แฉก กลีบดอก 5 กลีบ เชื่อมกันเป็นหลอดปลายแยก เกสรเพศผู้ 4 อัน สั้น 2 อัน ยาว 2 อัน ติดที่หลอดดอก เกสรเพศเมีย 1 อัน



เนระพูสีไทย ค้างคาวดำ

Taccaceae

Tacca chantrieri Andr.

พืชล้มลุก ลำต้นใต้ดิน ใบเดี่ยว ใบรูปหอกแกมขอบขนาน ปลายใบเรียวแหลม โคนใบสอบแคบ ก้านใบยาว 15-25 ซม. ช่อดอกแบบกระจุก ออกกลางกลุ่มใบ ก้านช่อดอกยาว 50-60 ซม. มีใบประดับรูปไข่แกมรูปรี สีม่วงเข้ม 4 ใบ ตั้งฉากกัน ดอกย่อย 4-6 ดอก กาบดอกลดรูปเป็นเส้น โคนกลีบรวมเชื่อมติดกันเป็นกรวย สีม่วงเข้ม

ภาพที่ 15 a) เทพธำโร

b) นมสวรรค์

c) เนระพูสีไทย



บอน

Araceae

Alocasia longiloba Miq.

พืชล้มลุก ลำต้นใต้ดิน ใบเดี่ยว ก้านใบยาว ใบรูป

ลูกศร ดอกช่อเชิงลด กาบหุ้มช่อดอกมีสีเขียว



บุกป่า

Araceae

Amorphophallus sp.

พืชล้มลุกมีหัวใต้ดิน ใบประกอบแบบนิ้ว

มือ ใบย่อยแตกเป็นแฉก ดอกช่อเชิงลด

ผลสุกสีส้ม



บุหร่ง

Annonaceae

Dasymaschalon blumei Finet & Gapnep.

ไม้พุ่ม สูง 3-5 เมตร เปลือกเรียบสีเทาอมดำ ใบ

รูปรีแกมรูปขอบขนาน ปลายแหลม โคนมน ขอบ

เรียบ ดอกเดี่ยว ออกใกล้ปลายกิ่ง กลีบเลี้ยง 3

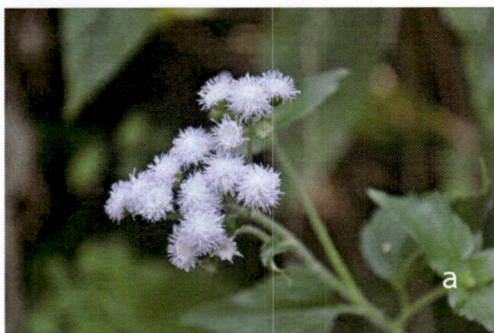
กลีบ กลีบดอก 3 กลีบ สีเหลืองนวล กลีบดอก

ติดกันและบิดเกลียวเล็กน้อย มีกลิ่นหอม

ภาพที่ 16 a) บอน

b) บุกป่า

c) บุหร่ง



เบญจมาศแมว สาบร้างสาบกา

Asteraceae

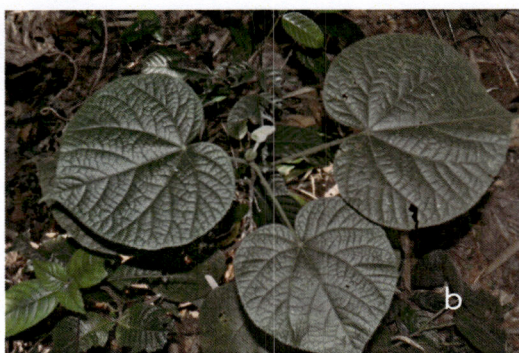
Ageratum conyzoides L.

ไม้ล้มลุกขนาดเล็ก สูงประมาณ 30-50 ซม.

ใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามตั้งฉาก ขอบใบหยัก ช่อ

ดอกแบบกระจุก กลีบดอกย่อยสีม่วงอ่อน

ทุกส่วนมีกลิ่น



ปอหู่

Malvaceae

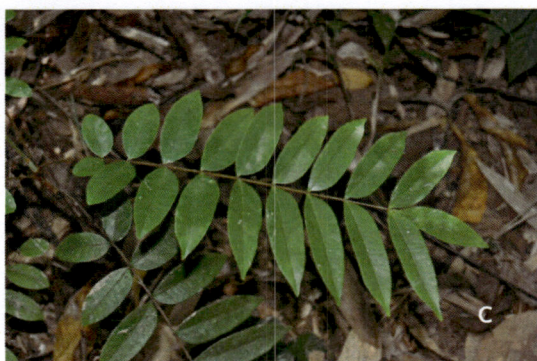
Talipariti macrophyllum (Roxb. ex Hornem)

ไม้ต้นขนาดกลาง-เล็ก แตกกิ่งตั้งฉากกับลำต้น กิ่ง

อ่อนและใบมีขนปกคลุม ใบเดี่ยวเรียงเวียนรอบกิ่ง

รูปหัวใจ ปลายแหลม ขอบใบหยักซี่ฟัน ผิวใบมีขนปก

คลุมหนาแน่น ความยาวของใบ 12- 15 ซม.



ปลาไหลเผือก

Simaroubaceae

Eurycoma longifolia Jack

ไม้ต้นขนาดกลาง-เล็ก กิ่งอ่อนมีขนปกคลุม ใบ

เป็นใบประกอบเรียงเวียนรอบกิ่ง ใบออกกระจุก

ที่ปลายกิ่ง ใบย่อยรูปหอก ขอบใบ ดอกเป็นช่อ

แยกแขนง ดอกย่อยสมมาตรรัศมี แยกเพศร่วม

ช่อ มีกลีบ 5 กลีบ เชื่อมกันที่โคนปลายแยกเป็น

5 แฉก กลีบดอก 5 กลีบ แยกกัน ดอกเพศผู้มี

เกสรเพศผู้ 10 อัน

ภาพที่ 17 a) เบญจมาศแมว b) ปอหู่

c) ปลาไหลเผือก



เปล้าใหญ่

Eupobiaceae

Croton oblongifolius Roxb.

ไม้พุ่มสูงประมาณ 8 เมตร ใบเดี่ยว เรียงสลับ

ใบรูปขอบขนาน รูปไข่ หรือรูปหอก กว้าง 5-10

ซม. ยาว 10-20 ซม.ขอบใบหยัก. ดอกช่อ



ผักหนาม

Araceae

Lasia spinosa (L.) Thwaites

พืชล้มลุก พบเจริญตามชายน้ำในฤดูฝน

ลำต้นใต้ดิน ใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบยาว

20-50 ซม. ใบขนาดใหญ่ ขอบใบหยักเว้า

เกือบถึงเส้นกลางใบ ช่อดอกแบบช่อเชิง

ลด มีใบประดับสีม่วงแดง



ผักหวานบ้าน

Euphorbiaceae

Sauropus amabilis Airy Shaw

ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบเดี่ยวเรียงสลับ ใบรูปหอก

ปลายแหลม โคนสอบ ช่อดอกแบบกระจจะ ออก

ตามซอกใบ ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้มีกลีบเลี้ยง

และกลีบดอกอย่างละ 6 กลีบ ดอกเพศเมียมี

กลีบเลี้ยงสีส้มแดงติดแน่นเมื่อเป็นผล

ภาพที่ 18 a) เปล้าใหญ่

b) ผักหนาม

c) ผักหวานบ้าน



ไผ่ป่า

Bambusaceae

Bambusa bambos (L.) Voss

ไม่มีเหง้า ลำต้นทรงกระบอกตั้งตรงแตกเป็นกอ มีข้อปล้อง มีกาบหุ้มตามข้อ กิ่งแขนงแตกออกตามข้อ มีหนามแข็งจำนวนมาก ใบรูปขอบขนานแกมรูปหอก



ฝนแสนห้า

Convolvulaceae

Argyreia capitiformis (Poir.) Ooststr.

ไม้เถาเลื้อย ใบเดี่ยวเรียงเวียน (spiral) มีก้านใบยาว 1.5-3 ซม. แผ่นใบรูปไข่ (ovate) ปลายใบแหลม โคนใบเว้าเล็กน้อย ขอบใบเรียบ ใบอ่อนมีขนละเอียดปกคลุม ใบแก่ผิวค่อนข้างเรียบ ด้านล่างของใบเห็นเส้นใบนูนชัดเจน



เพกา

Bignoniaceae

Oroxylum indicum (L.) Kurz

ไม้ต้น สูงประมาณ 15 เมตร ใบประกอบแบบขนนก เรียงแบบตรงข้ามตั้งฉาก ใบย่อยรูปไข่ ปลายใบแหลม (acute) ดอกเป็นช่อกระจุก ออกที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยขนาดใหญ่สมมาตรด้านข้าง สมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยง 5 กลีบ เชื่อมติดกัน กลีบดอก 5 กลีบ เชื่อมติดกันปลายกลีบแยกเป็น 5 แฉก เกสรเพศผู้ 5 อัน ติดบนกลีบดอก ผลเป็นแบบแห้งแตก เมล็ดมีปีกแบน

ภาพที่ 19 a) ไผ่ป่า

b) ฝนแสนห้า

c) เพกา

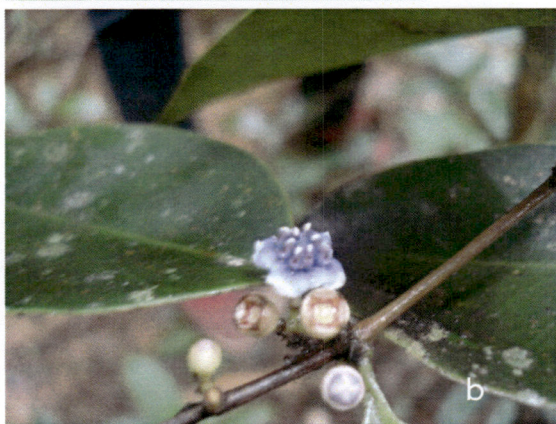


พริกพราน พริกป่า

Apocynaceae

Tabernaemontana bufalina Lour.

ไม้พุ่ม สูง 1 – 2 เมตร ทุกส่วนที่ยังสดมีน้ำยางสีขาว ใบเดี่ยวติดแบบตรงข้าม รูปรี ปลายใบแหลมผิวใบเกลี้ยงเป็นมัน ดอกเป็นช่อกระจุกเชิงประกอบ ผลเป็นแบบฝัก แห้งแตกแนวเดียว มีหลายเมล็ด

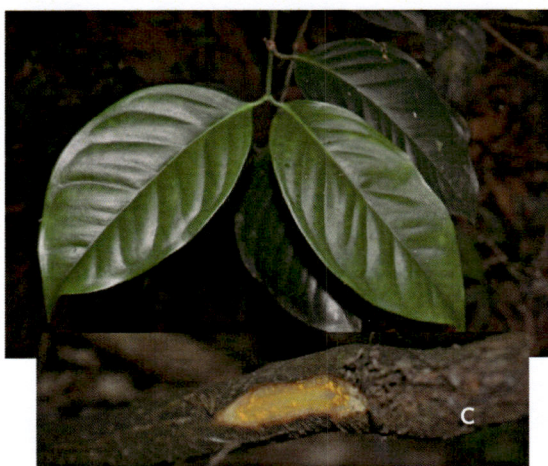


พลองใบใหญ่

Melastomataceae

Memecylon ovatum J.E. Smith

ไม้ต้น สูง 4 – 5 เมตร ใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม รูปรีแกมรูปขอบขนาน ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ (entire) ผิวใบเรียบเกลี้ยง เนื้อใบหนาคล้ายช่อดอกออกตามง่ามใบ กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกัน ปลายแยก 4-5 แฉก กลีบดอก 4 กลีบ สีชมพูแกมม่วงน้ำเงิน



พะวา

Clusiaceae

Garcinia speciosa Wall.

ไม้ต้น สูง 2 – 3 เมตร แตกกิ่งตรงกันข้าม ลำต้นมียางสีเหลือง ใบเดี่ยวติดแบบตรงกันข้ามรูปขอบขนานแกมรูปรี ปลายใบแหลม โคนใบแหลม ขอบใบเรียบ ผิวใบเป็นมัน

ภาพที่ 20 a) พริกพราน

b) พลองใบใหญ่

c) พะวา



ราชดัด พญาดาบหัก

Simaroubaceae

Brucea javanica (L.) Merr.

ไม้ต้น สูง 4 – 10 เมตร ใบประกอบเรียงเวียน
รอบกิ่ง ใบออกกระจุกที่ปลายกิ่ง ใบย่อยมี 7 – 8
ใบ รูปไข่ ปลายใบ ขอบใบหยักฟัน ดอกเป็นช่อ
กระจุกดอกย่อยสมมาตรรัศมี แยกเพศร่วมช่อ
กลีบเลี้ยง 4 กลีบ เชื่อมกันปลายแยกเป็น 4 แฉก
กลีบดอก 4 กลีบ แยกกัน ดอกเพศผู้มีเกสรเพศผู้
8 เกสร



พังหระใหญ่

Ulmaceae

Trema orientalis (L.) Blume

ไม้ต้นสูงประมาณ 12 เมตร เปลือกเขียวอมเทา
ปลายกิ่งลู่ลง ใบเดี่ยว ใบรูปรีปลายแหลม โคนเบี้ยว
มีขนประปราย ขอบใบหยัก



มหาปราบ เขียด

Lauraceae

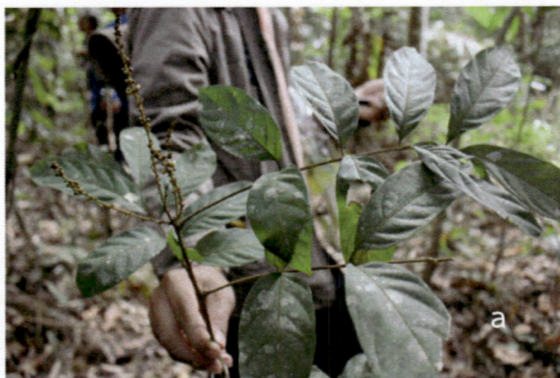
Cinnamomum iners Reinw. Ex Blume

ไม้ต้น ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม ใบรูปรียาว ปลายแหลม โคน
รูปลิ้ม มีเส้นใบหลักออกจากโคนจรดปลายใบ 3 เส้น ใบมี
กลิ่นหอม ดอกช่อสีเหลืองออกตามปลายกิ่ง

ภาพที่ 21 a) ราชดัด

b) พังหระใหญ่

c) มหาปราบ



มะหวด

Sapindaceae

Lepisanthes rubiginosa (Roxb.)

Leenh.

ไม้ต้น สูง 5 – 10 เมตร กิ่งอ่อนมีขน
ละเอียด ใบประกอบเรียงเวียนรอบกิ่งมีใบ
ย่อย 8 ใบ รูปขอบ ผิวใบ ดอกเป็นช่อแยก
แขนง ออกที่ปลายกิ่ง



มะจ้ำก้อง ก้างปลา

Myrsinaceae

Ardisia colorata Roxb.

ไม้พุ่ม สูง 1 – 4 เมตร แตกกิ่งตั้งฉากกับลำต้น ใบ
เดี่ยวเรียงแบบสลับ รูปรีแกมรูปขอบขนาน เนื้อใบ
ค่อนข้างหนา เส้นใบเรียงแบบร่างแห ดอกเป็นช่อ
แยกแขนง (panicle) ออกที่ปลายกิ่ง ผลเป็นแบบ
เมล็ดเดี่ยวแข็ง (drupe) กลีบเลี้ยงติดทน



ไมยราบ

Mimosaceae

Mimosa diplotricha C. Wright ex Sauvalle

ไม้ล้มลุกหรือเลื้อย กิ่งมีหนาม ใบประกอบขนนก 2
ชั้น ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ กลีบ
เลี้ยงโคนเชื่อมติดกัน กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็น

ภาพที่ 22 a) มะหวด

b) มะจ้ำก้อง

c) ไมยราบ

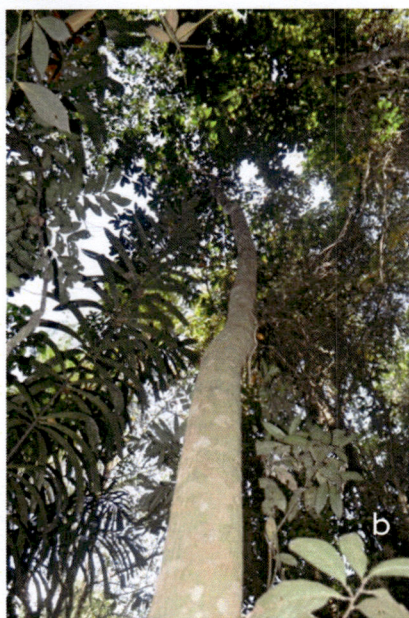


ไม้ลาย พลับพลา

Tiliaceae

Microcos tomentosa Sm.

ไม้ต้น ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปไข่กลับ ผิวใบมีขนทั้ง 2 ด้าน ปลายแหลม โคนมน ขอบเรียบหรือหยัก มีเส้นใบ 3 เส้น จากโคนจรดปลายใบ ช่อดอกแบบแยกแขนง



มะพร้าววนกกก

Myristicaceae

Horsfieldia glabra (Blume) Warb.

ไม้ต้น แตกกิ่งเป็นพุ่มที่ปลายยอด ใบเดี่ยว รูปหอกแกมขอบขนาน ปลายแหลม โคนสอบ ดอกช่อ



มะเดื่อขี้นก

Moraceae

Ficus sp.

ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบรูปหอกแกมรูปไข่ ปลายเรียวแหลม โคนรูปลิ้ม ช่อดอกออกตามซอกใบ

ภาพที่ 23 a) ไม้ลาย

b) มะพร้าววนกกก

c) มะเดื่อขี้นก



มะเดื่อดิน มะเดื่อปล้องดิน

Moraceae

Ficus semicordata Buch.-Ham.

ไม้ต้น ลำต้นตรง กิ่งก้านมีรอยแผลของหูกใบที่หลุดร่วง ใบเดี่ยว เรียงแบบเวียนสลับ ใบรูปหอกปลายเรียวแหลม ผลค่อนข้างกลมออกติดกันเป็นช่อยาวเป็นพวง ตามด้านล่างของลำต้น และมีบางส่วนเป็นข้อฝังตามพื้นดิน



มะเดื่อปล้อง

Moraceae

Ficus hispida L.f.

ไม้ต้น เปลือกเรียบสีเทา ใบเดี่ยว รูปรีแกมขอบขนานหรือรูปไข่กลับ ปลายใบแหลมเป็นติ่ง โคนใบหยักเว้าหรือสอบแคบ ช่อดอกแบบช่อกระจุกแน่นมีฐานรองดอกหุ้มช่อดอกปลายมีช่องเปิด ออกตามลำต้นและกิ่ง พบมากใกล้โคนต้น



มะเดื่อหอม

Moraceae

Ficus hirta Vahl

ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบเดี่ยว เรียงเวียนสลับ แผ่นใบรูปยาวรี โคนใบโค้งมนหรือสอบรูปลิ้น ขอบใบเรียบหยักหยัก ผิวใบและก้านใบมีขน มักพบรอยดำง้ำสีขาวกระจายบนแผ่นใบ ผลออกเป็นกลุ่มหรือเป็นคู่ใต้ง่ามใบ ผลแก่สีส้มมีขนละเอียดปกคลุม

ภาพที่ 24 a) มะเดื่อดิน

b) มะเดื่อปล้อง

c) มะเดื่อหอม



มะฮิก สันโสภ สามโสภ ชะมัด

Rutaceae

Clausena exvata Burm. F.

ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก มีต่อมน้ำมันทุก
ส่วน ใบประกอบขนนกชั้นเดียว ปลายใบ
แหลม โคนใบเบี้ยว เรียงสลับ ก้านใบย่อยสั้น
ยาวเพียง 1 มม. ใบมีกลิ่นเหม็นฉุน

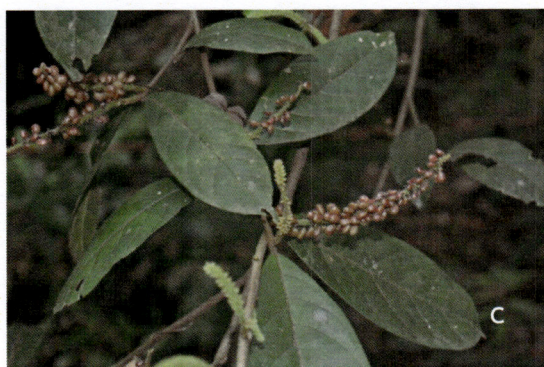


ม้ากระต๊อบโรง

Moraceae

Ficus foveolata Wall.

พืชเถาเลื้อย เถาแข็งแรงพาดพันไปตามต้นไม้ใหญ่
เปลือกสีเทาแกมน้ำตาล เป็นริ้วขรุขระ มีปุ่มหรือ
สันนูนตามขวาง มีช่องระบายอากาศแทรกตามปุ่ม



มะเฒ่า เฒ่าสร้อย

Euphorbiaceae

Antidesma acidum Retz.

เป็นไม้ต้นขนาดเล็ก กิ่งอ่อนมีขนหนานุ่ม ใบ
เดี่ยวเรียงเวียนรอบกิ่ง รูปรีแกมรูปขอบขนาน
ปลายใบคอดเป็นติ่งแหลม ขอบใบเรียบ ผิวใบ
มีขนปกคลุม ดอกเป็นช่อกระจุกหรือช่อเชิงลด
ออกที่ปลายกิ่งหรือซอกใบ ดอกย่อยแยกเพศ
ต่างช่อ ผลรูปรีหรือรูปแบนด้านข้าง ผิวเกลี้ยง
ปลายผล มียอดเกสรตัวเมียติดทน

ภาพที่ 25 a) มะฮิก

b) ม้ากระต๊อบโรง

c) มะเฒ่า



แมงเฒ่าควาย

Euphorbiaceae

Antidesma velutinsum Blume

ไม้ต้นขนาดเล็ก ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปขอบขนาน ปลายใบเรียวแหลม ขอบใบ ผลแบบเมล็ดเดี่ยวแข็ง ความกว้างของผล 0.5 – 0.6 ซม. ความยาวของผล 1 – 1.5 ซม.



ยั้ง เถาวัลย์ยั้ง เถาข้าวเย็น

Smilacaceae

Smilax lanceifolia Roxb.

พืชเถาเลื้อย เถาสีเขียว มักมีหนามแหลม ใบเดี่ยวเรียงสลับ แบบต่างๆ ใบรูปไข่หรือรูปรี ปลายใบแหลม โคนใบมน เนื้อใบหนา แผ่นใบเกลี้ยง มีเส้นใบหลักแตกออกจากโคนใบ 3 เส้น ยาวจรดกันถึงปลายใบ ต้นแยกเพศ



ระกำ

Palmae

Salacca wallichiana C. Mart.

ไม้ต้น ลำต้นแตกหน่อจากต้นแก่ ใบประกอบแบบขนนก เรียงเวียนรอบลำต้น มีหนามแหลมยาว ประมาณ 4 เซนติเมตร ใบรูปแถบ ปลายใบแหลม ขอบใบเรียบ เนื้อใบหนา ดอกเป็นช่อเชิงลด ออกที่ซอกใบ ดอกย่อยสมมาตรรัศมี แยกเพศร่วมช่อ ผลสด มี 1 เมล็ด

ภาพที่ 26 a) แมงเฒ่าควาย

b) ยั้ง

c) ระกำ



ระย่อม

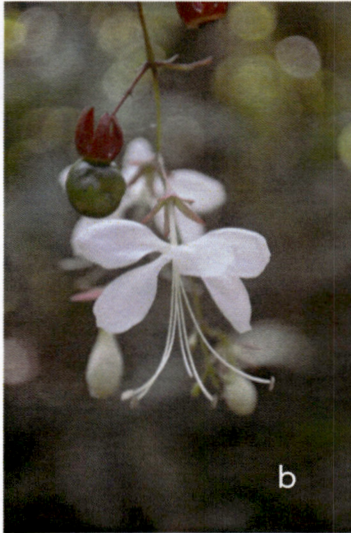
Apocynaceae

Rauwolfia serpentina (L.) Benth ex Kurz

ไม้ล้มลุกขนาดเล็ก กิ่งเป็นเหลี่ยม ใบรูปรี หรือรูป

ไข่กลับ ดอกช่อเป็นกระจุก ออกปลายกิ่ง กลีบ

ดอกสีขาว หรือชมพูอมม่วง



ระย้าแก้ว

Verbenaceae

Clerodendrum penduliflorum Wall. Ex Schauer

ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ขอบใบเรียบ ช่อ

ดอกออกปลายกิ่งห้อยยาว ดอกย่อย 5-7 ดอก กลีบ

เลี้ยง 5 กลีบ เป็นแฉกสีแดง ติดจนเป็นผล กลีบ

ดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยก 5 กลีบ สี

ขาว เกสรเพศผู้ยาวพ้นกลีบดอก



เร่วท้องป่อง (ข่าน้ำ, ข่าคม)

Zingiberaceae

Alpinia mutica Roxb.

ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว เรียงสลับ ช่อดอกแทง

ออกจากกลางกอ ดอกย่อยมีกลีบดอกสีขาว ปากกลีบมีแถบ

เหลืองแทรกลายริ้วสีแดงตรงกลาง ผลกลม มีขนละเอียดปกคลุม

เมื่ออ่อนสีเขียว แก่สีส้ม

ภาพที่ 27 a) ระย่อม

b) ระย้าแก้ว

c) เร่วท้องป่อง

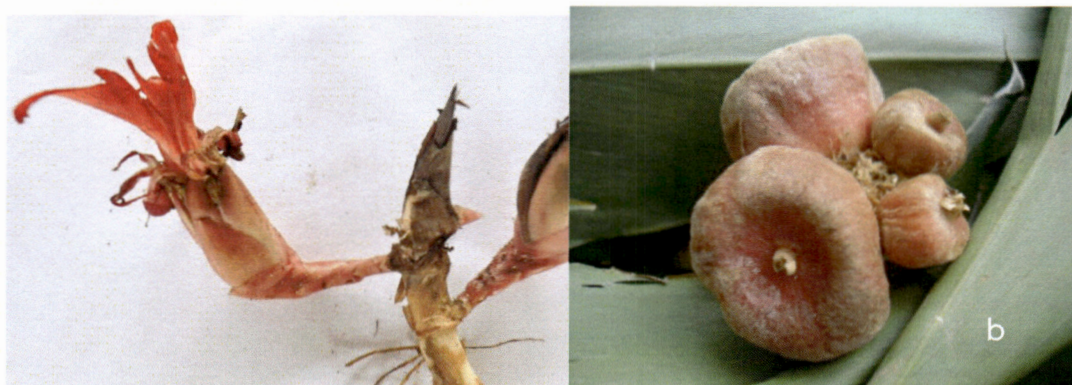


เร่วป่า กระวานป่า

Zingiberaceae

Amomum uliginosum K.D. Konig

ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว เรียงสลับ ช่อดอกแทงจากเหง้า กลีบดอกสีขาว กลางกลีบมีแถบเหลืองด้านข้างเป็นริ้วสีแดง 2 ข้างของแถบ ผลมีขนยื่นออกมาคล้ายหนาม เมื่ออ่อนสีเขียว แก่สีแดงคล้ำ



เร่วหอม

Zingiberaceae

Etlingera pavieana (Pierre ex Gagnep.) R.M. Sm.)

ไม้ล้มลุก ทุกส่วนมีกลิ่นหอม ลำต้นเป็นเหง้าใต้ดิน ใบเดี่ยว เรียงสลับ ช่อดอกแทงจากเหง้า กลีบดอกสีแดง ผลเกลี้ยงทรงระฆัง สุกมีสีแดงอมส้ม

ภาพที่ 28 a) เร่วป่า

b) เร่วหอม



ลิเภางไก่

Schizaeaceae

Lygodium sp.

พืชจำพวกเฟิน ลำต้นทอดเลื้อย มีเหง้าใต้ดิน

ใบประกอบ



สลด

Lauraceae

Litsea umbellata Merr.

ไม้ต้นขนาดกลาง แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มแน่นใบ

เดี่ยว ใบรูปไข่แกมขอบขนาน ปลายแหลม โคน

รูปลิ้ม ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง



สอยดาว

Euphobiaceae

Mallotus paniculatus (Lam.) Mull. Arg.

ไม้ต้น ใบเดี่ยว เรียงเวียน หรือตรงข้าม มีหูใบ

ปลายใบเรียวแหลม โคนใบมีต่อม ผิวใบด้านบน

เกลี้ยง ด้านล่างมีนวลขาว ช่อดอกแบบช่อ

กระจะ ดอกสีเหลือง ดอกแยกเพศ

ภาพที่ 29 a) ลิเภางไก่

b) สลด

c) สอยดาว



สาบเสือ

Asteraceae

Chromolaena odorata (L.) RM King & H. Rob.

ไม้พุ่ม สูงประมาณ 1-1.5 เมตร ทุกส่วนมีขน ใบเดี่ยว
เรียงตรงข้ามตั้งฉาก ขอบใบหยัก ช่อดอกแบบกระจุก
กลีบดอกย่อยสีขาว ใบมีกลิ่นฉุน



สีพันกระปือ

Euphobiaceae

Bridelia tomentosa Blume

ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว เรียงสลับ ใบรูปไข่ยาวรีขอบขนาน ปลาย
แหลม โคนสอบ ขอบเรียบ ดอกออกโคนใบหรือปลายกิ่ง
ผลค่อนข้างกลม



สีสม สมัด ชะมัดใหญ่ หัสคุณ

Rutaceae

Micromelum minutum (G. Frost.) Wight & Am.

ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียวปลายคี่
ใบย่อย 9-11 ใบ ก้านใบย่อยยาว 2-3 มม. ใบกว้าง 3-
6 ซม. ยาว 8-12 ซม. ผิวใบด้านบนเรียบ ด้านล่างมีขน
ละเอียด ขอบใบหยักเป็นคลื่นเล็กน้อย ใบเมื่อขยี้ดมมี
กลิ่นหอม ดอกช่อ ดอกขนาดเล็กสีขาว ผลรูปรี

ภาพที่ 30 a) สาบเสือ

b) สีพันกระปือ

c) สีสม



สํารอง

Sterculiaceae

Scaphium lychnophorum (Hance) Pierre

ไม้ต้น สูง 20 – 30 เมตร ใบเดี่ยวเรียงเวียนรอบกิ่ง
ใบอ่อนรูปหัวใจ ใบแก่ขอบใบจะเว้าทำให้ปลายใบ
แยกเป็น 3 แฉก เส้นใบหลัก 3 เส้น ความกว้างของ
ใบ 10 - 14 ซม. ความยาวของใบ 14 – 17 ซม.



โสกเขา

Caesalpiniaceae

Saraca declinata (Jack.) Miq.

ไม้พุ่ม เรือนยอดเป็นพุ่มทึบ ใบประกอบแบบขนนก
ปลายคู่ 4- 10 ใบ แผ่นใบรูปขอบขนานแกมรูปหอก
ดอกช่อเป็นกระจุก แตกตามปลายกิ่ง ดอกสีส้ม มี
ก้านเกสรเพศผู้ 4 อัน ยื่นยาว

ภาพที่ 31 a) สํารอง

b) โสกเขา



หนามกราย

Combretaceae

Terminalia triptera Stapf.

ไม้ต้น ลำต้นเปลาตรง เปลือกสีน้ำตาล

แตกเป็นร่องตามยาว มีปุ่มหนามยื่น

ออกมาตามลำต้นห่างๆ ใบเดี่ยวรูปไข่

กลับแกมขอบขนาน ใบอ่อนมีขน

ปกคลุม



หมาตายไม่ต้องลาก

Connaraceae

Cnestis palala (Lour.) Merr.

ไม้พุ่มกิ่งร่อเลื้อย ใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว เรียงเวียน

รอบลำต้น แผ่นใบหนาผิวด้านบนเขียวเข้มเป็นมัน ผิว

ด้านล่างสีอ่อนกว่ามีขนละเอียดปกคลุม



หวาย

Palmae

Calamus sp.

ไม้พุ่ม ลำต้นแตกเป็นกอ ใบมีกาบใหญ่หุ้มลำ

ต้น มีหนามแหลมกระจายอยู่ตลอดทั้งกาบ

ใบประกอบ ใบย่อยรูปหอกแคบปลายใบแหลม

ภาพที่ 32 a) หนามกราย

b) หมาตายไม่ต้องลาก

c) หวาย



หัวเดียว

Araceae

Aglaonema nitidum (Jack) Kunth

พืชล้มลุก ลำต้นแข็งตั้งตรง ใบเดี่ยวเรียงเวียนรอบต้น ผิวใบเขียวเข้มเป็นมัน ใบรูปหอกรี ปลายแหลม โคนรูปลิ้ม ข่อดอกเชิงลด มีกาบสีเขียวหุ้มข่อดอก ข่อดอกทรงกระบอกสั้นปลายมน ผลแข็งเมล็ดเดี่ยว รูปรี



อบเชย

Lauraceae

Cinnamomum bejolghota (Buch-Ham.) Sweet

ไม้ต้น สูง 10 – 15 เมตร ทุกส่วนมีกลิ่นหอม ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปขอบขนาน ปลายใบขอบใบเรียบ ผิวใบเรียบ เกลี้ยงมีเส้นใบหลัก 3 เส้น

ภาพที่ 33 a) หัวเดียว

b) อบเชย

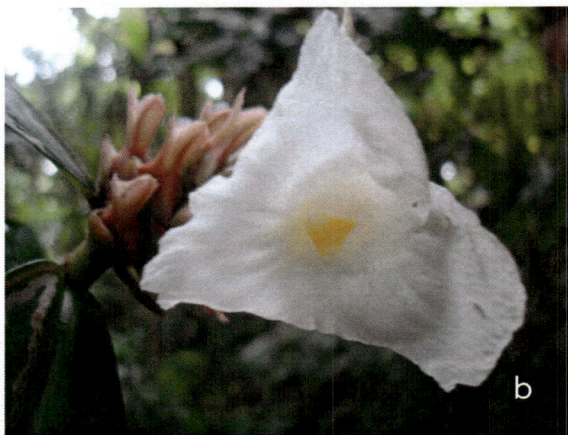


อีแปะ เบี้ยไม้

Polypodiaceae

Pyrrhosia sp.

พืชจำพวกเฟิน ลำต้นเป็นเหง้าเลื้อยไปตาม
ต้นไม้ใหญ่ ใบมี 2 แบบ ใบสังเคราะห์แสง
รูปกลม ใบสร้างสปอร์รูปรียาว กลุ่มอับ
สปอร์เรียงอยู่ที่ขอบใบด้านล่าง



เอื้องหมายนา

Zigiberaceae

Costus speciosus (Koen) Smith

ไม้พุ่มขนาดเล็ก มีลำต้นใต้ดิน ส่งลำต้นเหนือดิน
ขึ้นมา มีลักษณะอวบน้ำ ใบเดี่ยว เวียนสลับรอบ
ลำต้น ใบรูปหอกปลายใบแหลม ท้องใบมีขน
ละเอียด โคนใบแผ่เป็นกาบหุ้มลำต้น ดอก
ออกเป็นช่อที่ปลายยอด กลีบดอกสีขาว 3 กลีบ

ภาพที่ 34 a) อีแปะ

b) เอื้องหมายนา

บทที่ 5

อภิปรายและสรุปผล

อภิปรายผล

พรรณไม้ที่ปรากฏในพื้นที่สำรวจแบ่งตามความสูงเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ไม้พื้นล่าง จำพวก เฟิน Araceae และ Zingiberaceae ไม้เถาเกาะเกี่ยวหรือเลื้อยพันไม้อื่น ได้แก่ ม้ากระทืบโรง ถลกบาตร ตะคร้านใบพลู ส่วนไม้พุ่ม ได้แก่ ชำมะเลียง กะตังใบ จิกตง เต่าร้างแดง ปลาไหลเผือก เป็นต้น ในขณะที่ไม้ชั้นบน ได้แก่ สำรอง เทพธำโร เป็นต้น เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่เดิมที่เคยเป็น สวนยางพารา เมื่อปล่อยทิ้งไว้ตามธรรมชาติย่อมเข้าสู่กระบวนการทดแทนตามธรรมชาติอีกครั้ง (secondary succession) กระทั่งถึงระยะเวลาหนึ่งเมื่อไม่มีการรบกวนจากมนุษย์ พื้นที่ดังกล่าวจะ เปลี่ยนสภาพเป็นป่าที่สมบูรณ์ต่อไป

พืชพวกเฟินชนิดต่างๆ เช่น กระแตไต่ไม้ ตีนนกยูง ลิเกา ผักหนาม และพืชวงศ์ขิง เช่น กระเทียม และเร่ว ที่เจริญได้ในพื้นที่ เป็นต้นชี้ว่าพื้นที่โครงการฯ มีความชุ่มชื้นสูง พืชดังกล่าวจึง สามารถเจริญอยู่ได้

พรรณไม้ที่หมอบ้านได้ใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพร บางชนิดไม่ปรากฏในแปลงสำรวจที่สุ่ม เลือกไว้ แต่ผู้วิจัยได้รายงานอย่างครบถ้วนเท่าที่หมอบ้านระบุข้อมูลไว้ โดยพืชที่รายงานไว้นี้หมอบ้านได้เก็บไปใช้ปรุงยาจริง ทั้งนี้หมอบ้านได้กำชับว่ายาสมุนไพรตำรับต่างๆ จะได้ผลต้องมีการนำไปเข้าเครื่องยาอีกหลายชนิด พืชส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้เป็นสมุนไพรเดี่ยวๆ พืชหลายชนิดในแปลงสำรวจจัดเป็นสมุนไพร สอดคล้องกับรายงานของ พงษ์ศักดิ์ (2550) และมีสรรพคุณตรงกับที่หมอบ้านระบุไว้ ได้แก่ สาบเสือใช้รักษาแผลห้ามเลือด รากระย้อมต้มดื่มแก้ไข้ เป็นต้น

การสำรวจใช้เวลาเพียงปีงบประมาณเดียว ประมาณ 2-3 เดือนต่อครั้ง จึงเข้าพื้นที่สำรวจ ทำให้การสำรวจไม่มีความต่อเนื่องเท่าที่ควร บางครั้งการทิ้งช่วงเวลาเข้าพื้นที่จึงอาจพลาดการได้ ดอกและผลของพืช ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการใช้ระบุชนิดพืช โดยเฉพาะพืชในวงศ์ขิงที่คาดว่าจะมี จำนวนชนิดในพื้นที่มากกว่า 10 ชนิด บางชนิดลำต้นเทียมจะโผล่พื้นดินขึ้นมาให้เห็นในฤดูฝนช่วง ล้นๆ หรือจะออกดอกติดผลในช่วงเวลาสั้นๆ หากเข้าสำรวจไม่ตรงกับช่วงออกดอก การระบุรูปวิธาน ไม่สามารถทำได้ เพราะลำต้นเทียมและใบของพืชวงศ์นี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก สอดคล้องกับ รายงานของ Larsen and Larsen (2006) ที่กล่าวว่าพืชวงศ์ขิงในประเทศไทยมีความหลากหลายสูง ประมาณการว่าน่าจะมีประมาณ 300 ชนิด จาก 1,400 ชนิดทั่วโลก บางชนิดเป็นพืชถิ่นเดียว (endemic species) หลายชนิดมีสถานะตกอยู่ในอันตราย (endangered) จากสภาพพื้นที่ที่ เปลี่ยนไปทั้งที่พืชในวงศ์ขิงมีประโยชน์หลายประการ เช่น เป็นอาหาร ยา เครื่องสำอาง และไม้

ประดับ เป็นต้น อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้นำพืชวงศ์ขิงมาปลูกในเรือนเพาะชำของภาควิชาชีววิทยา เป็นเวลาเกือบ 2 ปี เพื่อต้องการศึกษาลักษณะของดอก แต่ไม่พบการออกดอกแต่อย่างใด ซึ่งอาจเนื่องจากสภาพแวดล้อมไม่เหมาะแก่การเจริญของพืช สำหรับ เร่วป่า *Amomum uliginosum* K.D. Konig สมาชิกในวงศ์ขิงที่สำรวจพบการแพร่กระจายสูงที่สุดในแปลงวิจัย ไม่พบรายงานการใช้ประโยชน์จากหอมพื้นบ้าน แต่มีรายงานจาก พงษ์ศักดิ์ (2556) ระบุการใช้ราก รักษาโรคหืด แก้อาเจียน ใช้ขับปัสสาวะ ดอกแก้ผื่นคัน เมล็ดใช้แก้คลื่นไส้ อาเจียน ขับลม แก้ไข้ ขับน้ำนม และใช้เป็นเครื่องเทศ ในขณะที่ วงศ์สฤติย์ และอำพล (2546) รายงานการใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรของพืชวงศ์ขิงในประเทศไทย ซึ่งบางชนิดที่พบในพื้นที่วิจัย ได้แก่ กระทือ (*Zigiber zerumbet*) และเร่วท้องป่อง (*Alpinia mutica*) มีสรรพคุณบำรุงกำลัง ช่วยให้เจริญอาหาร ส่วนเร่วป่า (*Amomum uliginosum*) มีสรรพคุณช่วยขับลม แก้ปวดมวนท้อง ดังนั้นกลุ่มพืชวงศ์ขิงที่เจริญในพื้นที่โครงการฯ หลายชนิดจึงมีศักยภาพทางสมุนไพรที่ควรนำไปวิจัยต่อยอด พร้อมอนุรักษ์ไว้ในพื้นที่

พืชสมุนไพรประเภทไม้ต้นและไม้พุ่มที่หอมพื้นบ้านใช้ประโยชน์ ในพื้นที่โครงการป่าชุมชนอ่างเอ็ด มูลนิธิชัยพัฒนา มีความแตกต่างจากพืชสมุนไพรชนิดเดียวกัน ที่มีรายงานการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อื่น ๆ โดยสามารถแบ่งความแตกต่างออกเป็น 3 ด้าน คือ

ความแตกต่างของสรรพคุณ

ความแตกต่างของส่วนที่ใช้

และความแตกต่างของวิธีการใช้

ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้แสดงให้เห็นคุณประโยชน์ของพืชสมุนไพร แต่ละพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาในการนำพืชมาใช้แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น กะดังใบ (*Leea indica*) มีรายงานว่า เป็นสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาแผลบาดเจ็บภายนอก (ปรัชญา และคณะ, 2554) ชาวกะเหรี่ยงในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ใช้รากต้มน้ำดื่ม บำรุงกำลังแก้ปวดเมื่อย (ชูศรี และปริทรรศน์, 2552) อ่างใน อังคณา และคณะ, 2555) ชาวม้ง บ้านปางช้าง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่านใช้เป็นสมุนไพรบำรุงสตรีที่มีบุตรยาก แก้อาเจียน โรคม้าม ปวดม้าม แผลสด แผลอักเสบ และฝี (อัญชลี น่วมมี และคณะ, 2555) ในขณะที่หอมพื้นบ้านในพื้นที่โครงการป่าชุมชนอ่างเอ็ด ใช้รากต้มน้ำดื่ม แก้ไข้ นมสวรรค์ (*Clerodendrum paniculatum*) มีรายงานว่า ชาวไทลื้อนำลำต้นตากแห้งบดเป็นผงตำเป็นยาลูกกลอนรับประทานแก้ปวดท้องและอาหารเป็นพิษ (Inta, 2008 อ่างใน อังคณา และคณะ, 2555) ในขณะที่หอมพื้นบ้านในพื้นที่โครงการป่าชุมชนอ่างเอ็ด ใช้รากฝนทาแก้พิษตะขาบและแมงป่อง

นอกจากนี้ มีพรรณไม้ประเภทไม้ต้นและไม้พุ่มที่พบในพื้นที่โครงการ ฯ บางชนิดที่มีรายงานการใช้เป็นพืชสมุนไพร แต่หอมพื้นบ้านในพื้นที่ชุมชนอ่างเอ็ดไม่ได้ใช้เป็นพืชสมุนไพร ตัวอย่างเช่น เปล้าหลวง หรือเปล้าใหญ่ (*Croton roxburghii*) เป็นพืชสมุนไพรที่ชาวละแวกและชาวกิน ใช้ต้มน้ำให้แมลงอ่อนอาบ เพื่อช่วยให้แข็งแรงและฟื้นตัวเร็ว (ชูศรี และปริทรรศน์, 2554)

สำหรับสาเหตุที่จัดเป็นพืชสมุนไพรอยู่ทั่วไปตามพื้นที่รกร้างทั่วประเทศ มีรายงานการวิจัยโดย Victor et. al. (2005) ว่ามีสรรพคุณในการต้านการอักเสบ โดยงานวิจัยทำในหนูทดลอง พบว่าหลังจากชักนำให้หนูเกิดอาการอักเสบแล้วให้หนูกินน้ำสกัดใบสาบเสือ สามารถลดอาการอักเสบในหนูทดลองได้อย่างมีนัยสำคัญ จึงสรุปผลการทดลองว่าในใบของสาบเสือนั้นมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ และ

ติดเชื้อได้ ซึ่งหากมีการต่อยอดงานวิจัยประเภทเวชภัณฑ์สำหรับใช้ทาเพื่อรักษาแผล จะสามารถลดการใช้ยาประเภท anti-biotic ซึ่งมีผลข้างเคียงต่อผู้ใช้ได้

สมุนไพรอีกหลายชนิดที่หมอพื้นบ้านได้ให้ข้อมูลไว้จึงถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีค่า ที่ต้องส่งมอบให้แก่คนรุ่นหลัง ได้นำไปศึกษาต่อยอดตามวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานต่อไป

สรุปผล

ความหลากหลายชนิดพรรณพืชของชุมชนบ้านอ่างเอ็ดจังหวัดจันทบุรี พบพรรณไม้ทั้งหมด 48 วงศ์ 80 สกุล 81 ชนิด ไม่สามารถระบุชนิดได้ 10 ชนิด ไม่สามารถระบุปริมาณได้ (unidentified) 1 ชนิด คือ กำจัดเถา

ข้อมูลจากสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านพบว่า พืชที่เจริญอยู่ในพื้นที่โครงการ ฯ ใช้เป็นสมุนไพร 45 ชนิด ใช้เป็นอาหาร 2 ชนิด ใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ (ฝ้ายบ้าน มุงหลังคา ห่อของ ยาเบื่อ กันแมลง) 6 ชนิด สรรพคุณสมุนไพรส่วนใหญ่ใช้ตำรับประทุกันแก้ไข้

พืชที่มีการกระจายสูงที่สุด คือ เร่วป่า *Amomum uliginosum* K.D. König พบ 23 แปลง จาก 29 แปลงสำรวจ ซึ่งจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านไม่มีการใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

เอกสารอ้างอิง

1. ข้อมูลบรรยายสรุปจังหวัดจันทบุรี. 2554. แหล่งที่มา
<http://www.chanthaburi.go.th/th/images/stories/descripbe.pdf>, 1 ตุลาคม 2554.
2. โครงการพัฒนาป่าชุมชน บ้านอ่างเอ็ด ตำบลกกพรม อำเภอลำลูกเกด จังหวัดจันทบุรี. 2554.
แหล่งที่มา <http://www.chaipat.or.th/chaipat/index.php/th/royal-projects-in-various-regions/east/740-2011-03-17-06-48-57>
3. ชุศรี ไตรสนธิ. 2550. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพ: การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของชนเผ่าต่างๆ. น. 127-138. ใน รายงานการประชุมวันสากลแห่งความหลากหลายทางชีวภาพ เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. บริษัทอินทิเกรตเต็ด โปรโมชันและเทคโนโลยีจำกัด, กรุงเทพฯ.
4. ชุศรี ไตรสนธิ และปริทรรศน์ ไตรสนธิ. 2554. พฤษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลัวะและชาวกู๋บนดอยภูคา จังหวัดน่าน. วารสารพฤษศาสตร์ไทย 3 (2), 163-185.
5. เต็ม สมิตินันท์ และวีระชัย ณ นคร. 2545. พฤษศาสตร์พื้นบ้าน. น. 35-40. ใน การสัมมนาระดับประเทศว่าด้วยพฤษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทย. สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. บริษัทเซเวนพรีนติ้งกรุ๊ป จำกัด, กรุงเทพฯ.
6. ทรรศนีย์ พัฒนเสรี และชูจิตร อนันตโชค. 2550. พืชพื้นเมืองป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน. สำนักวิจัยและการจัดการป่าไม้และผลผลิตป่าไม้ กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.
7. ปรัชญา ศรีสง่า, สุชาดา วงศ์ภาคำ, วาสนา คำกวน, ตรัย เป็กทอง, จันทราภักษ์ โตรวานนท์, ทศนีเวศยะโส, และสุรีย์พร นนทชัยภูมิ. 2554. พฤษศาสตร์พื้นบ้านของชาวอาข่าหมู่บ้านห้วยห้วยกป่าโซ อำเภอแม่ฟ้าหลวง และหมู่บ้านใหม่พัฒนา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย. วารสารพฤษศาสตร์ไทย 3 (1), 93-114.

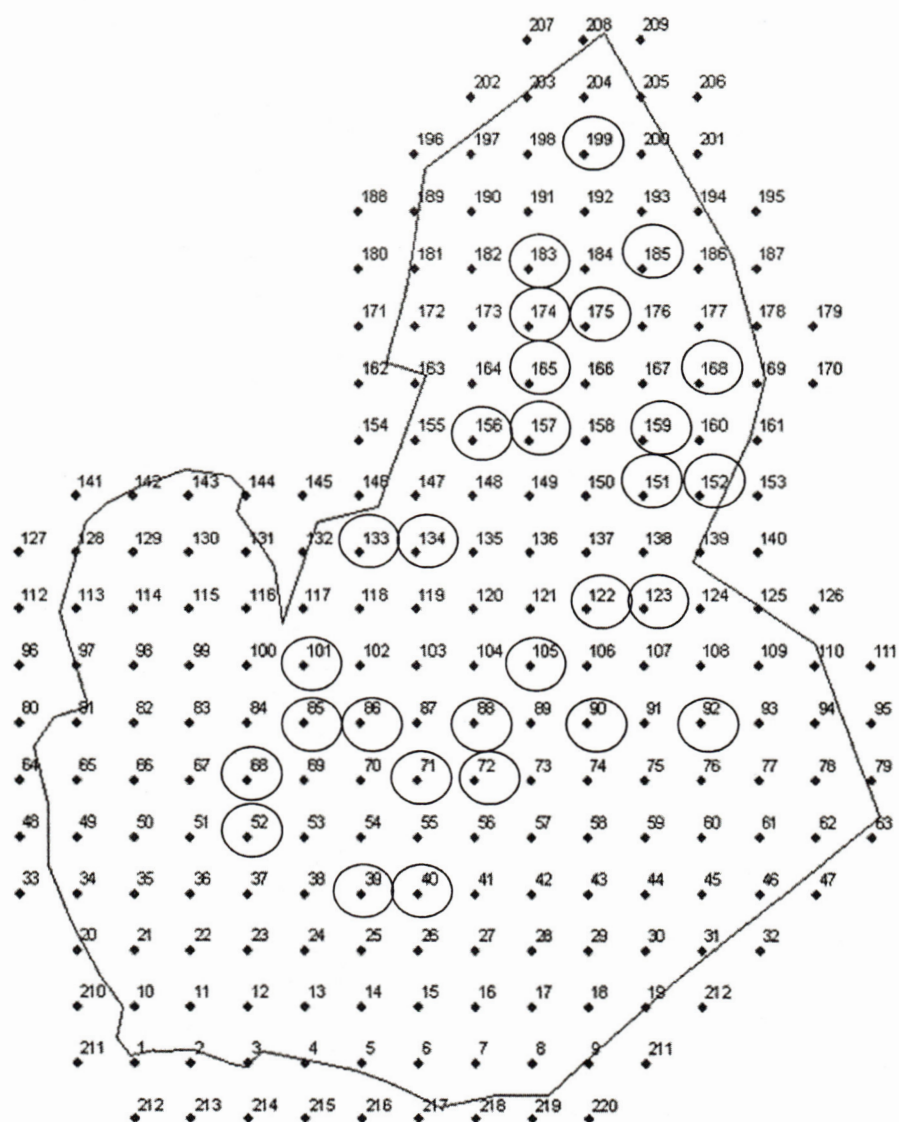
8. พงษ์ศักดิ์ พลเสนา. 2550. พืชสมุนไพรในสวนพฤกษศาสตร์และสวนรุกขชาติในประเทศไทย. บริษัทเอสพี เฟลท จำกัด, กรุงเทพฯ
9. พงษ์ศักดิ์ พลเสนา. 2556. พืชสมุนไพรในสวนป่าสมุนไพรเขาหินซ้อน ฉบับสมบูรณ์. ห้างหุ้นส่วนจำกัดเจตนารมณัณท์, ปราจีนบุรี.
10. พิทยา สรวมลสิริ. 2551. อุตสาหกรรมพืชเครื่องเทศ. วนิดาเพลส, เชียงใหม่.
11. ราชบัณฑิตยสถาน. 2548. อนุกรมวิธานพืชอักษร ก พิมพ์ครั้งที่ 2. ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์, กรุงเทพฯ.
12. วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล และอำพล บุญเปล่ง. 2546. สมุนไพรพื้นบ้านวงศ์ขิง. วารสารสมุนไพร 10 (1) 33-39.
13. วีระชัย ณ นคร. 2545. วิวัฒนาการพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในต่างประเทศ. น. 43-48. ใน การสัมมนาระดับประเทศว่าด้วยพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทย. สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. บริษัทเซเวนพรีนติ้งกรุ๊ป จำกัด, กรุงเทพฯ.
14. วีระชัย ณ. นคร. 2546. สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ เล่ม 7. โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์, กรุงเทพฯ.
15. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ กรมป่าไม้. 2544. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พศ. 2544. บริษัทประชาชนจำกัด, กรุงเทพฯ.
16. สุธรรม อารีกุล. 2552. องค์ความรู้เรื่องพืชป่าที่ใช้ประโยชน์ทางภาคเหนือของประเทศไทย เล่ม 1-3. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, กรุงเทพฯ.
17. สุรพงษ์ เก่งทอง. 2554. สมุนไพรพื้นบ้านในหมู่เกาะสมุย. บริษัทสิริบุตรการพิมพ์ จำกัด, กรุงเทพฯ.

18. หทัยรัตน์ โชคทวีพาณิชย์, ยิ่งยง ไพสุขศานติวัฒนา และธนพร ขจรผล. 2551. รายงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยทุนอุดหนุนวิจัย มก. ปีงบประมาณ 2549 โครงการการศึกษา ความหลากหลายทรัพยากรพืชและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนพื้นเมืองในเขตจังหวัด สกลนคร. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
19. อังคณา อินตา, พาณี ศิริสะอาด และวิทยา ปองอมรกุล. 2555. พืชสมุนไพรในป่าชุมชนบ้าน หัวทุ่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. วารสาร พฤษศาสตร์ไทย 4 (2), 213-232.
20. อัญชลี น่วมมี, กนกวรรณ เสรีภาพ, สร้อยนภา ญาณวัฒน์ และต่อศักดิ์ สีลานันท์. 2555. พฤษศาสตร์พื้นบ้านของชาวม้ง บ้านปางช้าง ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน. วารสารพฤษศาสตร์ไทย 4 (2), 177-211.
21. อุษา กลิ่นหอม. 2550. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพ: ความหลากหลาย ทางชีวภาพกับความรู้พื้นบ้าน. น. 106-116. ใน รายงานการประชุมวันสากลแห่งความ หลากหลายทางชีวภาพ เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพกับการเปลี่ยนแปลงสภาพ ภูมิอากาศ. สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. บริษัทอินทิเกรเต็ด โปรโมชันและเทคโนโลยีจำกัด, กรุงเทพฯ.
22. Bhat, A., Kumar. and Bussmann, W. 2013. Ecological status and traditional knowledge of medicinal plants in Kedarnath Wildlife Sanctuary of Garhwal Himalaya, India. Journal of ethnobiology and ethnomedicine. 2013.
23. Bhattari., Chaudhary, P., Quave, L. and Taylor, ST. 2010. The use of medicinal plants in trans-Himalaya arid zone of Mustang district, Nepal. Journal of ethnobiology and ethnomedicine. 2010.
24. Furusawa, T. 2009. Changing ethnobotanical knowledge of the Roviana people, Solomon islands: quantitative approaches to its correlation with modernization. Hum Ecol 37 : 147-159.

25. Khan, M., Page., Ahmad., Shaheen., Ullah., Ahmad. and Harper, M. 2013. Medicinal flora and ethnoecological knowledge in the NaranVally, Western Himalaya, Pakistan. *Journal of ethnobiology and ethnomedicine*.2013.
26. Kunwar, M., Shrestha, P. and Bussmann, M. 2010. Traditional herbal medicine in Far-west Nepal: a pharmacological appraisal. *Journal of ethnobiology and ethnomedicine*.
27. LarsenK. and S.S. Larsen. 2006. *Gingers of Thailand*. Queen Sirikit Botanic Garden, Thailand.
28. Mahishi, P., B.H. Srinivasa and M. B. Shivanna. 2005. Medicinal plant wealth of local communities in some villages in Shimoga district of Karnataka, India. *J. of Ethnopharmacology* 98: 307-312.
29. Nyong, A., F. Adsina and B.O. Elasha. 2007. The value of indigenous knowledge in climate change mitigation and adaptation strategies in the African Sahel. *Mitig Adapt Strat Glob Change* 12: 787-797.
30. Rao, S.S. 2006. Indigenous knowledge organization: An Indian scenario. *International Journal of Information Management* 26: 224-233.
31. Santisuk, T. & K. Larsen. 2008. *Flora of Thailand* 9 (2). Prachachon Co. LTD. Bangkok.
32. Santisuk, T. & K. Larsen. 1999. *Flora of Thailand* 7 (1). Diamond printing Co. LTD. Bangkok.
33. Santisuk, T. & K. Larsen. 2012. *Flora of Thailand* 11 (2). Prachachon Co. LTD. Bangkok.

34. Shinwari, Z.K. and S.S. Gilani. 2003. Sustainable harvest of medicinal plants at Bulashbar Nullah, Astore (Northern Pakistan). J. of Ethnopharmacology 84: 289-298.
35. Smitinand, T. & K. Larsen. 1993. Flora of Thailand 6 (1). Rumthai Press Co. LTD. Bangkok.
36. Victor, B.O., J.O. Adediji and A.O. Soladoye. 2005. Anti-inflammatory activity of aqueous leaf extract of *Chromolaena odorata*. Inflammopharmacology. 13 (5-6).479-484.

ภาคผนวก



หมายเหตุ หมายเลขในวงกลมคือหมายเลขแปลงที่ได้จากการสุ่มเลือกจำนวน 29 แปลง
จากทั้งหมด 200 แปลง ในพื้นที่วิจัย

ภาพผนวกที่ 1 การกระจายของแปลงสุ่มเลือกในพื้นที่วิจัย



ภาพผนวกที่ 2 หมอพื้นบ้านผู้ให้ข้อมูลและความรู้ด้านภูมิปัญญา



ภาพผนวกที่ 3 ทีมวิจัยเดินสำรวจพร้อมหมอพื้นบ้าน

ตารางผนวกที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในแปลงสุ่มเลือกพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	แปลงที่พบ	จำนวนแปลงรวม
1	กล้วยป่า	39, 71, 68, 85, 86, 90 92 103 122 123 134 156 175 183 185 199	16
2	กระทือ	123 153	2
3	กระพ้อ	40 71 85 86 88 90 92 105 122 151 152 159 168	13
4	กระแตไต่ไม้	88	1
5	เข็มป่า (ดอกแดง)	101	1
6	คลุ้ม	90 92 134 145 175	5
7	คันทรง	39 40 71 85 86 88 90 92 101 122 123 134 151 152 174 175	16
8	ค่างควาใบแฉก	39 52 68 85 174 175 183 188	9
9	โคลงเคลง (เอน้า)	101 153 174	3
10	จิกตง	52 71 68 85 86 88 90 92 105 134 151 156 157 159 165 168 174 175 183 185 199	21
11	จิกใหญ่	39 52 68 72 85 86 88 92 134 151 156 157 165 168 175 183 185 199	18
12	ชงโคป่า	134 136 175 199	4
13	ขำมะเลียง	39 40 71 72 85 86 88 90 105 133 151 152 156 159 165 168 183 185 199	19
14	ตะคร้านใบพลู	71	1
15	เตยหนู	40 52 71 85 86 92 101 123 133 134 151 152 153 156 159 165 175 183 185 199	20
16	เต่าร้างแดง	39 40 52 86 88 90 92 101 105 151 157 168 175 183 185 169	16
17	เต้าเขียบ (เต้าเขียด)	156 157 165	3
18	เนระพูสีไทย	52 68 85 92 157 185 199	7

ตารางผนวกที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในแปลงสุ่มเลือกพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	แปลงที่พบ	จำนวนแปลงรวม
19	บอน	72 85 86 88 90 92 105 122 125 133 134 154 151 153 157 159 165 168 185	18
20	บุกป่า	156	1
21	บุหร่ง	71	1
22	ปอหู่	39 90 92 101 103 123 134 165 175	9
23	ปลาไหลเผือก	40 52 71 68 72 86 90 122 133 151 152 153 158 165 168	15
24	เปล้าใหญ่	199	1
25	ไผ่ป่า	165 174 68 85 101 183	6
26	พะวา	86 157	2
27	นมสวรรค์	122	1
28	พังแหรใหญ่	105	1
29	มะจำก้อง	52 71 68 168 123	5
30	มะพร้าววนกกก	159	1
31	มะเดื่อขี้นก	68 122 183	3
32	มะเดื่อปล้องดิน	52 157 175 183	4
33	มะเดื่อหอม	156	1
34	มะฮึก	58 90	2
35	ม้ากระต๊อบโรง	71 86 88 90 122 151 152 159	8
36	แมงเม่าควาย	52 71 68 86 88 90 157	7

ตารางผนวกที่ 1 พรรณไม้ที่ปรากฏในแปลงสุ่มเลือกพื้นที่มูลนิธิชัยพัฒนาบ้านอ่างเอ็ด (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อพื้นเมือง	แปลงที่พบ	จำนวนแปลงรวม
37	ยี่ง	52 71 68 72 85 86 90 92 105 123 134 156 157 159 174 183	16
38	ระกำ	39 32 71 72 85 88 90 101 105 122 151 152 156 159 165 168 174 185	18
39	ระย่อม	39 52 71 68 85 86 88 105 159 165 175 183 199	13
40	เร่วท้องป่อง (ข่าน้ำ)	85 156 157	3
41	เร่วป่า (กระวานป่า)	39 40 52 71 68 72 85 86 90 92 101 105 122 123 133 134 151 153 157 165 168 175 185	23
42	สอยดาว	90 199	2
43	สาบเสือ	122 134 199	3
44	สีพันกระบือ	134 52 101	3
45	สีสม	39 52 68 86 88 90 101 157 185	9
46	สำโรง	68 90 133 151 152 159 165	7
47	ลิเภาหางไก่	39 40 52 68 85 88 90 102 105 122 123 133 138 151 152 165 168 185 174 183	20
48	หมาตายไม่ต้องลาก	39 40 71 68 72 88 90 105 122 123 133 134 156 159 174 175 183 199	18
49	หวาย	39 52 71 68 72 86 88 92 101 122 123 133 151 152 153 168 199	17
50	หัวเดียว	39 68 72 85 86 88 90 92 122 123 134 151 152 156 157 159 167 175	18
51	อบเชย	39 40 71 68 86 88 90 92 101 105 122 152 159 165 175 199	16
52	อีแปะ (เบี้ยไม้)	39	1
53	เอื้องหมายนา	39 68 134 174 185	5

หมายเหตุ พืชชนิดอื่นที่ไม่ปรากฏในแปลงสุ่มเลือก แต่ปรากฏในพื้นที่โครงการฯ มีอีก 39 ชนิด